

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

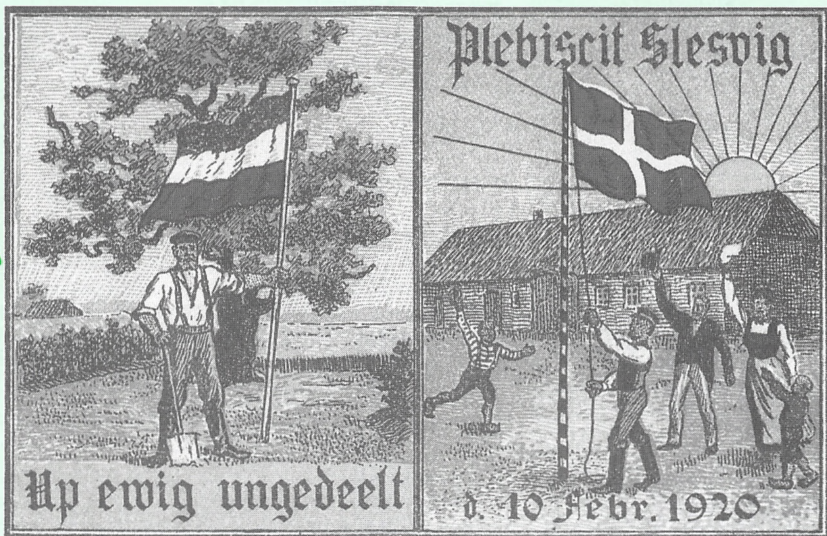
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NUMMER 1/2

JANUAR/FEBRUAR

1996

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
135 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Inge Adriansen
Museet på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Kim Furdal (ansv.),
Institut for
sønderjysk Lokalhistorie,
6200 Aabenraa

Carsten Porskrog Rasmussen
Fredenshøj 28,
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Udgivet med støtte af Kulturministeriets
bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev

I dette nummer:

Penge som husflid 3

For at dække den katastrofale mangel på skillemonter begyndte kommunerne i Tysland ved afslutningen af 1. verdenskrig at udstede nødpengersedler. Der var dog hurtigt folk, der på legal eller ulovlig vis søgte at tjene hurtige penge på de eftertragtede pengersedler. Kaj Olsen beretter her om denne spekulative virksomhed.

Genforeningen set fra Kolding 7

Sønderjyllands Kreditforenings første direktør, P. A. Callø har ved flere lejligheder kommenteret de økonomiske problemer i forbindelse med Sønderjyllands genforening og overgangen fra mark til kroner. I sine erindringer fortæller den tidligere nationalbankdirektør i Kolding, Oluf Bech, om de økonomiske problemer ved Sønderjyllands genforening. Anden halvdel af erindringerne bringes i martsnummeret af Sønderjysk Månedsskrift.

Musketerens efterladenskaber 13

Museernes genstande rummer mange livshistorier. I oktober 1995 modtog Skærbæk Museum en lille æske med en række fotografier og nogle enkelte genstande. Med udgangspunkt i den indleverede æske fortæller museumsinspektør H. E. Sørensens om den oprindelige ejer af æsken, Fritz Andersen Lund, og hans alt for tidlige død på Vestfronten i 1915.

Set og sket i Grænselandet 19

Politiske udmeldinger fra Kresten Philipsen og vildsvinejagt er blandt de emner, som Eskild Bram tager op i Grænselandskronikken for oktober kvartal.

Bognyt 26

Det sker på de nordslesvigske museer 28

Bagsiden om forsiden 32

De fleste forbinder de såkaldte nødpenge med Tyslands sammenbrud og Sønderjyllands genforening med Danmark. Nødpengersedlerne er imidlertid almindeligvis forbundet med krig og krisetider. Museumsinspektør Inge Adriansen beretter om nødpengenes historie og deres anvendelse i Slesvig og Holsten under og lige efter Første Verdenskrig.

Forsidebilledet:

Øverst forsiden af den falske 1 mark nødpengerseddel fra Varnæs, underskrevet af den fiktive kommuneforstander Andersen. Nederst bagsiden af Varnæssedlen med en protysk og en prodansk halvdel. Falskmønteriet er formentlig begået i 1920 af den berygtede bogtrykker Appel i Sdr. Brarup.

Pengesedler som husflid

Af KAJ OLSEN

For at dække den katastrofale mangel på skillemønt begyndte kommunerne i Tyskland ved afslutningen af 1. verdenskrig at udstede nødpengesedler. Der var dog hurtigt folk, der på legal eller ulovlig vis søgte at tjene hurtige penge på de eftertragtede pengesedler. Kaj Olsen beretter her om denne spekulative virksomhed.

Der ligger for 1185.602.590.715,33 mark pengesedler på loftet over Sønderborg Slots Museum, - altså godt 1185 milliarder - men det er nok kun en brøkdel af de nødpenge, der blev udgivet i tiåret fra 1913 til 1923 i Sønderjylland syd og nord for den nuværende landegrænse mellem Danmark og Tyskland. Nødpengetrykningen kulminerede omkring det

tidspunkt, den grønne grænse blev bestemt, genforeningsåret, som havde 50-års jubilæum i 1970.

Nødpengesedlerne fra tyvernes inflation i Tyskland er dem, der er bedst kendt og længst husket, men set under flere synsvinkler var de nødpenge, der udstedtes nogle år før, langt mere interessante. Numismatisk forening for Sønderjylland, der tæller en lille halv snes nødpengeamlere, havde derfor set det som sin opgave op til 50-års jubilæet for Genforeningen at kortlægge den syd- og nord-slesvigske pengeseddelindustri. Der blev samlet et hav af forskellige sedler, og for mange af sedlernes vedkommende kender man baggrunden, mens andre stadig rummer mange mysterier.

Selv om nødpengesedlerne i Slesvig og Holsten er de mest kendte, var fænomenet udbredt i hele Tyskland. På billedet ses en 25 pennig fra Glogau i Schlesien. Illustration: Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

1 mark fra Rødekro, hvor man på bagsiden kan se den militære telegrafstation, der efter Genforeningen blev opstillet ved København, da man anlagde landets første radiostation. På den tyske forside ses den tyske ørn omgivet af to knækkede søjler med henholdsvis de tyske og slesvig-holstenske farver. Illustration: Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

med til at sætte kolorit på de samlinger af nødpengesedler, som mange byggede op. Denne samlerinteresse fristede både privatpersoner og kommuner til let fortjeneste ved fremstilling af pengesedler, som ikke kunne omveksles.

Der var f. eks. *Urnehovedsedlen* fra Uge sogn ved Tinglev. Den stedlige præst, pastor *Schumacher*, foreslog kommuneformanden *H. Jørgensen*, at han ville lade bekoste fremstillingen af 20.000 stk. 50 penning-sedler i kommunens navn, give kommunen halvdelen og selv sælge den anden halvdel. Den handel gik i orden, og et lille selskab af præsten, kommuneformanden og endnu en mand drog pr. jumbø ad Flensborg til for at få tegneren *Holtz* til at illustrere sedlen med en gengivelse af sagnet om herredsfogden *Nis Henriksen* fra *Hajstrup*, der måtte flygte fra *Urnehoved* landsting i 1523. Man fik ikke læst korrektur, hvorfor sed-

len fejlagtigt kom til at bære årstallet 1220. Der blev fremstillet tilsvarende pengesedler i mindst 30-35 kommuner i Nordslesvig. Man finder desuden sedler, som angiver at være fra *Gånsager* kommune, *Knivsbjerg* flækkekommune og *Varnæs* kommune - men de var alle falske.

Den 17-årige student *Willy Steinberg* i *Hamburg* var blandt dem, der anede store fortjenstmuligheder i fremstillingen af pengesedler ikke blot til samlere, men også til folk, der selv manglede skillemønt. Derfor gik han til en bogtrykker og lod fremstille (antagelig) 2.000 halvmarksedler dateret: *Gånsager* 1. februar 1917 og 30. oktober 1917. De så forfærdelig ægte ud, men manglede det kommunale endosseringsstempel på bagsiden.

Mærkværdigvis var det samlere, der anmeldte sedlen til myndighederne. De

fandt frem til studenten, som efter et halvt års varetægtsfængsel gik til bekendelse. På hans logi fandt politiet 2.000 sedler, der blev anbragt i Bundesbank Frankfurt, som ikke engang nu vil slippe en ægte seddel, men kun et lustryk af den til danske samlere.

Varnæssedlen er egentlig ikke underskrevet, men påtegnet med typografisk skrift: Andersen, kommuneforstander. Varnæs kommune har imidlertid aldrig haft en kommuneforstander af det navn. De motiver, der er anvendt på for- og bagsiden af sedlen er tyvstjålet fra en tilsvarende seddel fra Stenfelt i Angel. Begge sedler har årstal, men ingen af dem er ægte. Samlere mener, at det er den næsten berygtede bogtrykker Appel i Sdr. Brarup (Sydslesvig), som er mester for falskneriet, der så vidt vides ikke blev opdaget, mens han var i live.

Der er ikke nogen tvivl om, at han er mester for sedlen fra Knivbjerg flækkekommune, en kommune, der aldrig har eksisteret, hvorfor sedlen ikke, som indskriften hævdede, kunne veksles til rigtige penge. For at gøre forvirringen større skal det siges, at årstallet heller ikke passer. Han brugte i øvrigt den fremgangsmåde, at han fremstillede sedler med egnessærpræg fra en del af sit domæne og solgte sedlerne i den anden ende af området, hvor almindelig uvidenhed tilslørede den rette sammenhæng. Man ved, at mange andre med tegnebogen i orden virkelig har spundet guld på fremstillingen af nødpenge, men der var dog ikke gevinst i alle tilfælde. En mand i Gram overtalte således bystyret til at lægge navn til to sedler i 1923. Der blev trykt 100.000 stk. 1 mark-sedler og 200.000 stk. 2 mark-sedler, men salget gik dårligt, og financieren fik et betydeligt tab.

Op til afstemningsdagene - 10. februar i Nordslesvig og 14. marts i Sydslesvig - blev der drevet en meget skarp

propaganda i såvel den tyske som den danske lejr. Der blev fremstillet »psykologiske« billedserier på tre, fire, fem eller seks pengesedler - nummereret på en måde, så man ikke skulle tage fejl. I nogle egne udstyredes de med hadske slagord, mens man i mange andre egne ikke var vant til de store nationale kontraster og her valgte en neutral udformning.

Mange sedler, udsmykket med sirligt tegnede eksteriører fra datidens kendte byer, gadepartier og bygninger, har også betydning for beskrivelsen af landsdelen for 75 år siden. En morsom seddel fra Rødekro i 1920 viser den militære telegrafstation, som blev demonteret i 1923 og kørt væk. Antennetårnene blev genopstillet ved København, da man opførte landets første radiostation, og Rødekro har nu kun et minde om radiostationen i gadenavnet Funkevej (Funk er tysk for radio).

Mere særpræget end den officielle og halvofficielle nødpengefremstilling var den aftale, de tre Tinglev-bagere traf i genforeningsåret. Sagen var, at også de, grebne som de var af den sønderjyske lidenskab, skat-spillet, manglede småpenge til at betale beten med. Bagermester Knack skulle derfor have 10-ører, bagermester Møller 25-ører og bagermester Jessen skulle tage sig af 50-ørerne. Men til sidst gik de af mode, og de tre troede, at alle papmønterne nu var forsvundet, da byens præst en dag dukkede op med en håndfuld for at veksle. Han havde fundet dem i kirkebøssen.

Den ejendommeligste seddel - som man ikke har nogen forklaring på - er udstedt af »Fagforeningen Vejebak«. Den har en påtrykt værdi af 25 øre, er trykt på tysk, og på dens bagside kan man se, at det er brugt papir, der er anvendt. Papiret er halvdelen af en af de stemmesedler, der brugtes ved afstemningen før Genforeningen.

Genforeningen set fra Kolding

Af OLUF BECH

Sønderjyllands Kreditforenings første direktør, P. A. Callø, har ved flere lejligheder kommenteret de økonomiske problemer i forbindelse med Sønderjyllands genforening og overgangen fra mark til kroner. I de nedenstående erindringer fortæller Oluf Bech, der var Nationalbankdirektør i Kolding fra 1901 til 1923 og borgmester i Kolding fra 1916 til 1923, om de økonomiske problemer ved Sønderjyllands Genforening. Erindringerne, der er skrevet i 1924, er venligst udlånt af hans barnebarn, tidl. departementschef Ole Bech. Erindringerne gengives her i en lidt forkortet version, mens originalen ligger på Kolding Stadsarkiv.

*Oluf Bech
skrevet 1920.*

Oluf Bech (8.10 1865 - 5.7 1958), Nationalbankdirektør for filialen i Kolding fra 1901 til 1923 og borgmester i Kolding fra 1916 til 1923. Foto: Kolding Stadsarkiv.

ding Stadsarkiv. Andel halvdel af erindringerne bringes i marts nummeret af Sønderjysk Månedsskrift.

Så snart våbenstilstanden var sluttet den 11. november 1918, blev sindene mere og mere opfyldt af den landudvidelse, freden nødvendigvis måtte bringe os, nu da Tyskland var knækket.

Efterhånden, som man blev mere og mere sikker på, at det gamle land ville komme hjem igen, opstod så alle slags spekulationer over, hvorledes man bedst mulig skulle få sine økonomiske forhold ordnede.

Forhastede lånekonverteringer

Markkursen var nedadgående, og man begyndte for alvor at mene, at nu var tidspunktet inde til at konvertere sin gæld og omlægge sine prioriteter, men hvordan rejse penge? Jo, de fleste sønden for grænsen i de nærmeste landsdele havde slægt og venner i Kongeriget. De måtte hjælpe dem til kronekreditter i Kongeriget, hvormed de kunne indkøbe mark til lav kurs og dermed indfri prioriteterne. Vennerne i Danmark var villige til at hjælpe, idet vore landsmænd dernede gennemgående var velstillede. Der kunne skaffes midlertidig sikkerhed i gårdene eller ejendommene, og bankerne herhjemme havde alle ret rigelige pengemidler. Forretningslivet havde længe ligget brak, og man længtes efter at få liv i omsætningen uden for efterhånden lidet attrælsesværdige børsspekulationer. Disse forretninger syntes dog mig meget betænkelige. Man kunne endnu slet ikke forudse, hvorledes markkursen ville udvikle sig, og jeg nærrede selv den tro, at den måtte gå lavere. Jeg

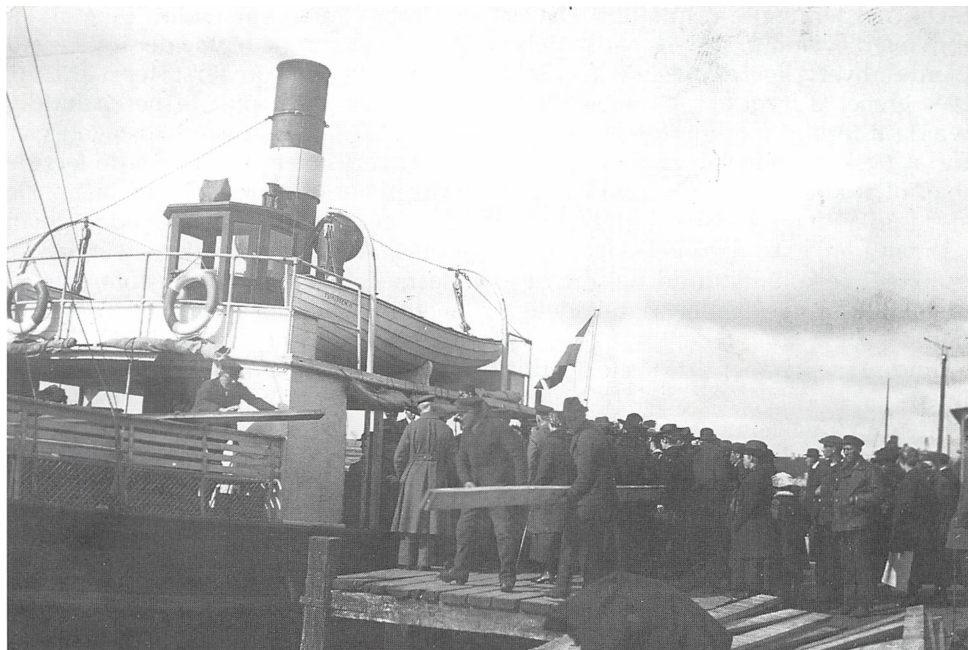
skal dog erkende, at jeg ikke dengang forudså det fuldstændige sammenbrud, der nogle år senere overgik det tyske rige. Men dernæst var der efter min mening stor risiko ved at anbringe kroner i sønderjyske ejendomme, førend fredsforhandlingerne var i orden, og før man vidste, hvorledes lovgivning og administration ville blive i det land, der forhåentlig igen skulle blive dansk. Ud fra disse betragtninger skrev jeg da til direktionen i København og udtalte som min mening, at man burde undlade i enhver henseende at være behjælpelig ved disse transaktioner.

Jeg fik omgående det svar, at man i direktionen ganske delte mit syn på sagen. Jeg sammenkaldte herefter bankdirektørerne fra de mere betydende banker langs grænsen og meddelte dem, at Nationalbanken ikke ville være medvir-

kende til denne lånekonvertering, hverken direkte eller indirekte. Man ville blandt andet ikke rediskontere veksler, der havde et sådant grundlag, eller rediskontere for banker, der indlod sig på disse lånetransaktioner. Filialen indlod sig slet ikke på sådanne forretninger. Skønt de andre banker havde været enige med mig i det forkastelige i det - dog må jeg i sandhedens interesse sige, at det ikke var alle direktører, der var af den mening - så lå de med store disponible beholdninger af kroner og mark og kunne opnå særdeles fordelagtige rentevilkår for deres penge. Den almindeligste sats blev 8-9 %, ja selv indtil 10 % p.a., og bankerne kom, efterhånden som tiden gik, så langt ind i disse konverteringer, at der ved Genforeningen i 1920 på demne måde var anbragt mellem 40 og 50 millioner kroner, der i det væsentligste

For at betjene kunderne i sydjylland oprettede Nationalbanken i 1901 en filial i Kolding med Oluf Bech som den første direktør for filialen. På billedet ses Jernbanegade i Kolding fra øst i 1901 med Nationalbankens bygning som andet hus på højre side af gaden. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Nøden og varemanglen under og i de første år efter første verdenskrig var kolossal. Det var derfor kærkomment, da grænserne efter våbenstilstanden den 11. november 1918 igen blev åbne. Spekulation i den langt bedre vareforsyning i Danmark foregik på alle planer. På det store plan foregik der betydelige spekulationer i den stærkt faldende mark og indførelse af varer til Nordslesvig, som omtalt af Oluf Bech. For den brede befolkning gav de åbne grænser bedre muligheder for at skaffe de mest nødvendige varer til at klare den hårdt prøvede dagligdag. På billedet ses folk i Gråsten gå om bord på færgen til Assens for at hamstre varer. Foto: C.C. Biehl. Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

senere blev ombyttet med lån i Sønderjyllands Creditforening. Disse lån blev ikke til gavn for den sønderjyske befolkning. Havde man ventet med konverteringen til Genforeningen, havde man kunne indkøbe markene, der jo stadig faldt, til kurser der intet betød, og havde samtidig kunnet få de nye prioriteter uden de dyre kronelån som mellemed. De forhastede lån blev i virkeligheden meget dyre og udjævnede den fortjeneste, der var på markindkøbene, dels gennem den høje vekselsrente, dels derved, at de sønderjyske gårdejere i mange tilfælde skulle indløse deres gamle tyske lån via indkøb af Kieler Pfund Hilfeobligationen, der ved den store efter-

spørgsel steg i kurs til op imod 120 for 4,5 % typens vedkommende. Det var virkelig trist, at befolkningen ikke dengang hørte efter Nationalbankens råd. Det havde fået den allerstørste betydning for realkreditte dernede, om den havde gjort det.

Valutakommission, Genforeningslån og prisfald

I 1918/19 holdt varepriserne sig endnu høje, men købmændene begyndte også at få de tidligere bestilte varer hjem. I eftersommeren 1919 blev der da nedsat en valutakommission. Der kunne dog ikke i kommissionen opnås nogen som helst enighed om, hvad der skulle fore-

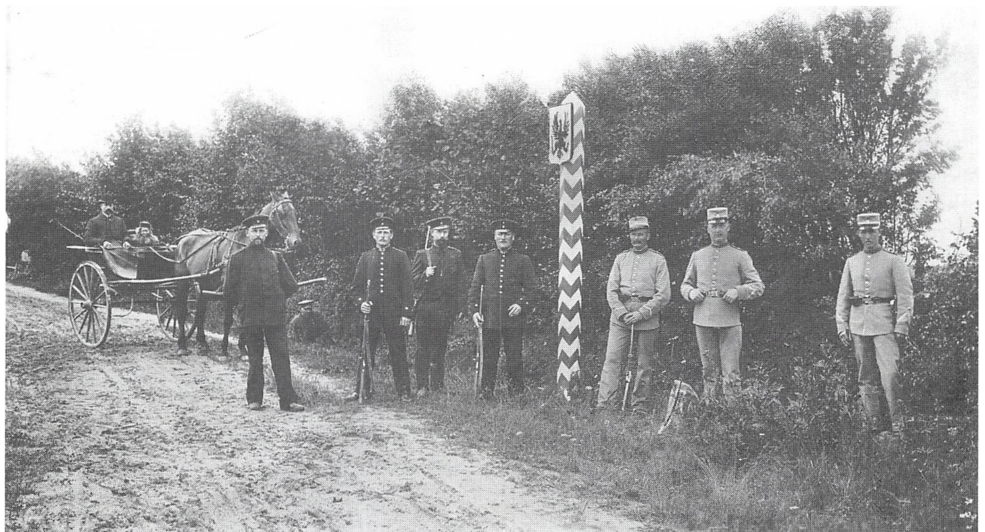

tages, og den endte resultatløs. Det er min overbevisning, at dens nedsættelse gjorde erhvervslivet ubodelig skade. Folk blev grebet af frygt for, at den skulle få iværksat forbud mod indførsel af varer for at beskytte vor valuta. Derfor greb man til at købe umådelig store vareposter i udlandet, og det på et tidspunkt, da man i høj grad nærmede sig vendepunktet i højkonjunktoren, og som derfor skulle bringe landet så umådelige tab.

Endnu i september 1919 skete der dog intet.

Genforeningslånet på 145 millioner kr., der skulle benyttes til de udgifter, der måtte følge med tilbageerhvervelsen af de sønderjyske landsdele, blev udbudt og fuldt tegnet. Der var endnu penge mellem folk, og lånet blev en succes, for hvem der kunne deltage. Der var begejstring for sagen.

Grænselinien var endnu ikke afklaret, og afstemning havde der ihvert fald ikke været. Den kom først i februar 1920. Lånet blev altså fuldt tegnet, samtidig med at der kom et stærkt pengebegær fra erhvervslivet, der nu havde fået de tidligere bestilte vareposter hjem. De kom ligefrem strømmende ind, og man skulle have penge og valuta til at dække dem med. Ikke så snart var genforeningslånet sikret, før det første varsel om pengevanskeligheder kom ved en advarsel fra Nationalbanken om kreditgivning og varekøb. Det var først i oktober 1919, men da var varerne allerede købt, mange var fremkomne, og nye strømmede stadig ind. Man begyndte at ane situationens alvor, men priserne holdt sig dog nogenlunde, og først i 1920 begyndte faldet for alvor at bringe ulykke og tab, og i sidste halvdel af 1920 blev prisfaldet rigtig alvor.

Grænsen ved Farris lige syd for Vamdrup før 1920. På højre side af grænsepælen med den tyske ørn ses de danske grænsegendarmere og på venstre side den tyske grænsebevogtning. Foto: Institut for sønderjysk Lokallhistorie.

Ture til Flensborg

I perioden fra våbenstilstanden og 1919 ud foregik fredsforhandlingerne i Versailles og overvejelserne om Sønderjyllands tilbagegivet til Danmark. Jeg skal ikke komme ind på den politiske side her, men for mig stod det hele tiden klart, at Danmark umuligt kunne overkomme ret meget mere end til Flensborg. Jeg ville dog gerne have haft denne by med, men hvordan skulle vi magte det. I alle de år, jeg havde været i Kolding, lige indtil krigens tid, havde jeg flere gange om året besøgt Flensborg, sædvanligvis i forretningsanliggender. I de første år bragte jeg ofte selv de store poster rigsmark, vi købte i Kolding, ned til filialbanken. Jeg husker fra den tid, hvor vi, når vi havde forladt Vamdrup, sad og lyttede efter den lyd, hjulene frembragte på skinnerne. Den var anderledes på de danske end på de tyske, jeg tror, at det var skinnernes længde, der gjorde det. Pludselig mærkede vi lyden forandres, så havde vi overskre-

det grænsen, hvilket også markeredes ved, at telegrafpælene nu var på den anden side af jernbanelinien. Det varede dog ikke længe, før vi bestemt vidste, hvor grænsen var, og det var altid med vemodige og bedrøvede følelser, vi overskred den. Landet var af udseende jo akkurat det samme, og befolkningen var dansk, og mange af dem var beslægtede med vore venner og bekendte på Koldingegnen.

En morgen, jeg således drog til Flensborg, erindrer jeg, at jeg havde en håndtaske fyldt med tyske guldsmykker. Jeg blev siddende i kupeen i Vojens, og indkom en tysk toldembedsmand, der på den sædvanlige måde bad mig åbne mit rejsegods ved at sige »Aufmachen« for at se, om der var noget toldpligtigt. Da han så det meget guld i tasken, fór han forbavset tilbage, sagde kun »Donnerwetter« og gav, uden at undersøge min anden bagage, det sædvanlige kryds med kridt, der antydede, at jeg kunne passere med mine pakker.

Jeg satte stor pris på disse ture til Flens-

Flagkamp i Toosbustrasse, Flensborg, på afstemningsdagen i anden zone, den 14. marts 1920. Foto: Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

borg. Der var i de tider et stærkt liv i byen og havnene, hvor kajpladserne altid var optaget af lodsende skibe, medens en betydelig fjordtrafik og sejlads til lyststederne ved Flensborg Fjord, til Sønderborg og de øvrige sønderjyske byer blev besørget af et flensborgsk dampskibsselskab, hvis flåde talte mange dampskibe. De var også indrettet til at kunne befordre det danske kvæg fra de jyske byer og navnlig fra Kolding til karantænestationer i de sønderjyske havne. Der var gjort alt muligt fra tysk side for at besværliggøre denne import af dansk kvæg, og navnlig havde man, under påskud af at man måtte befrygte, at det danske kvæg kunne være tuberkel-smittet, foranstaltet at det skulle i karantæne i en vis tid i havnene, inden det kom på jernbanerne og befordredes videre til Syd- og Mellemtyskland. Man foretog eller forlangte også vistnok ganske formålsløse tuberkulinindsprøjtninger på dyrene. Nå, Flensborg var altså den gang en livlig handelsby med en dygtig købmandsstand og gode havneforhold, og marinestationen og byens store garnison gav også byen sit præg.

Byen havde mange gamle bygninger, og vor egen filialbank var således i en gammel bygning, der tilhørte banken, og som lå på Storgaden. Banklokalet var i forbygningen på første sal med indgang gennem jernporten, og det var stort og rummeligt, men uhyre spartansk i hele sit udstyr. Jeg har ofte stået deroppe og set, hvorledes de unge mennesker kom fra forretningerne, ikke som lærlingene hjemme hos os i jakkesæt, men iført blåstribede bluser, således blev de sendt i byen. Mange unge mennesker fra store købmandshjem i Danmark fik i den periode en udmærket begyndelsesuddannelse i de solide flensborgske købmandshuse.

I filialbanken var der den gang kun tre embedsmænd, og Ivar Jespersen var

chef. Han boede nede i mellembygningen og havde der et meget hyggeligt hjem med en lille have. Gæstfri var han, og en mængde danske har i tidernes løb tilbragt hyggelige og fornøjelige timer i hans altid åbne hjem. Min familie og jeg har alle nydt godt af denne gæstfrihed og har tilbragt mange gode timer hos ham, når forretningerne var besørgede. I reglen besøgte vi efter banktid et eller andet sted langs fjorden eller spadserede rundt i Flensborg. Ofte var vi ved krigsgravene på kirkegården eller i Borgerforeningen, og så sluttede vi dagen hos ham i hans stilfulde og hyggelige stuer. Hans gæstfrihed mod os vil jeg altid bevare i venlig erindring, og mine besøg hos ham og i Flensborg blev for så vidt også af betydning for mig. Jeg fik lejlighed til at sætte mig ind i mange tyske forretnings- og bankforhold, kunne studere Reichsbanks virkemåde og fik forståelse af den betydning, vor filial på de tider havde ved pengetransaktioner med udlandet, naturligvis specielt med Tyskland.

Indtryk før Afstemningen

På grund af alt dette holdt jeg uhyre meget af Flensborg, og dog var jeg betænkelig ved at få den med, kunne vi magte det økonomisk, og kunne danskheden klare sig i denne by, hvor der så godt som udelukkende taltes tysk, og hvor tyskheden også sad til højborgs?

Da jeg otte dage før Afstemningen var i Flensborg og der så, hvorledes tyskerne agiterede, og hvor dårligt Afstemningen blev forberedt fra dansk side, blev jeg overbevist om, at vi ikke ville få flertal i Flensborg. Det var med tungt sind, jeg tog hjem og gjorde min kone og oberstløjtnant Moltke, som vi den aften spiste sammen med ved en fest for Flensborg på Hotel Kolding, bekendt med det indtryk, jeg havde fået af stemningen i byen.

Musketerens efterladenskaber

Af H. E. SØRENSEN

I oktober 1995 modtog Skærbæk Museum en æske, en række fotografier og nogle enkelte genstande. Med udgangspunkt i den indleverede æske fortæller museumsinspektør H. E. Sørensen om den oprindelige ejer af æsken, Fritz Andersen Lund, og hans alt for tidlige død på Vestfronten i 1915.

I oktober 1995 fik Skærbæk Museum af fhv. bagermester Fritz Andersen Lund, tidligere Frifelt, nu Skærbæk, foræret nogle effekter, der stammede fra hans farbror, karetmager Fritz Andersen Lund, som han er opkaldt efter.

Gaven bestod af to store indrammede fotografier af den unge karetmager. Et fotografi, hvor han er i »æ kø'en tøj« med sort kravatte (halssløjfe) med isat karetmageremblem, og et, hvor han står i sit arbejdstøj med et hjul og noget, som vistnok er stellet til en vognende. Desuden var der et »Konfirmationsurkunde« samt en lille papæske, 14 x 15 cm og ca 4 cm høj. Den var ikke det mindst spændende.

På låget sidder stadig en slidt mærkat med adressen:

Herrn Andreas Lund, Schuhmacher
Friefeld. Schleswig.

Den var sendt anbefalet (»Einschreiben«) og med påskriften »Heeressache« (militært anliggende). Desuden ses et afsender-stempel: »Comp. Reserve(?). - Regt. 208« og et laksegl med den tyske kejserørn og indskriften »Regt. nr. 208 - 1. Btl«. I hjørnet af adressedelen er påklisset en lille mærkat med et »R« (anbefalet) og teksten »Feldpostexpedition d. 44 Reserve No. 710«. Endelig er

der et poststempel med datoen 5/8 og et utydeligt årstal, som må være 1915.

Æskens indhold

I æsken ligger en lille håndskrevet seddel, sandsynligvis udfærdiget af kompagniets Feldwebel (stabsunderofficer), med følgende tekst:

Nachlass-Sachen des Musk. Fritz
Lund:

- 1 Notitzbuch mit. div. Briefschaften
- 1 Portemonai enth.
- 15 M. Papiergeld
- 9,75 M Silbergeld
- 19 Stück ausländ. Geld
- 1 Ring
- 1 Schlüssel

Familien modtog således en pung med Fritz Lunds rørlige formue på 24,75 mark og nogle udenlandske - måske danske, eller ungarnske? - mønter, hans breve, en ring og en nøgle tilsendt fra kompagnikontoret efter hans død. Det var, hvad der var tilbage.

Pungen befinder sig endnu i æsken sammen med notesbogen, nogle breve og postkort og flere andre sager. Pengene er væk, dem har familien sagtens brugt, og også ringen er borte. Hvor den er blevet af, vides ikke, men man kan jo gætte.

I notesbogen var indskrevet i alt 12 adresser, mest på andre soldater. Af dem var de fleste nordslesvigere, herunder broderen, militærbager Andreas Lund, der gjorde tjeneste ved »2. Feldbäckerei Kolonne, 9. Armeekorps«, og en pige, Martha Lund, vel en søster, der tjente hos gårdejer J. Fromm på Grarupgård ved Haderslev. Nogle papirlapper inde-

Fritz Andersen Lund med soldaterkammeraterne på et af de for tiden så populære fotografiske postkort. Billedet er formentlig fra hans tid i Flensborg. Foto: Skærbæk Museum.

holder flere adresser, dog delvist de samme, som er indskrevet i bogen.

Fritz Andersen Lund og hans brødre

Fritz Andersen Lund var født i Højer den 23. januar 1887 og døbt den 20. februar. Han blev konfirmeret den 16. marts 1902 af pastor Rolfs, som underskrev det konfirmationsbevis, han fik til minde om begivenheden, og som familien har opbevaret siden.

Efter skoletiden kom han i lære hos den kendte karetmager Hans Jensen i Højer, der havde oparbejdet en stor og blomstrende virksomhed.

Selv om størsteparten af Højers befolkning den gang var tysk, var familien Lund dansk. Det er nok grunden til, at såvel forældrene som de tre sønner »udvandrede« og slog sig ned i Vodder sogn

nordøst for Skærbæk. Selv om sognepræsten her var den kendte tyske leder og senere folketingsmand Johannes Schmidt-Vodder, og der var et mindre antal tyskere i sognet, var hovedparten af befolkningen dansk.

Faderen, skomager Andreas Lund, slog sig ned i den senere stationsby Friefelt, som var ved at få et økonomisk og befolkningsmæssigt opsving i de år på grund af det store teglværk, som var grundlagt af pastor Jacobsens (fra Skærbæk) konsortium i 1898.

Sønnen Frederik A. Lund købte 1904 kroen og købmandshandelen i Gånsager. Den havde tidligere været ejet af pastor Jacobsens selskab, som gik fallit samme år. I hans tid hed den »Zum goldenen Karpfen«, da præsten havde oprettet et karpedambrug ved Renbæk et par kilo-

meter syd for Gånsager. Dammene ligger der endnu. Fr. A. Lund fik oparbejdet en solid forretning, som senere overtoges af sønnen Andreas Lund. Hans enke, Ingeborg Lund, solgte den i 1936 til en kreds af lokale beboere, som indrettede Gånsager Brugsforening i lokalene. Broderen, Andreas Christian Lund, der var udlært hos »Vor Bager« i Tønder, overtog i 1905 bageriet i Frifelt, hvor sønnen Fritz Andersen Lund (opkaldt efter farbroderen) blev født i 1921. Han havde senere bageriet i en lang årrække.

Som den sidste købte lillebror Fritz et karetmagerværksted i Gånsager. Han var nok blevet udlært i 1906 og har vel derefter aftjent sin værnepligt, der den gang var på tre år, i den tyske hær. Så sandsynligvis har han begyndt sin forretning nær den øvrige familie omkring 1910, da han var 23 år gammel.

Han var ugift, men efter nevøens oplysninger forlovet med en pige fra Rejsby, sandsynligvis den Johanne Jørgensen, som vil blive omtalt senere.

Indkaldt til krigstjeneste

En »krave« til 26,50 mark (ret dyrt!), som han den 20. juli 1914 erhvervede hos manufakturhandler Ehm Bendesen i Skærbæk, har han sikkert haft på, når han skulle være sammen med Johanne. I hvert fald bærer han den på det store fotografi, som nu er overladt museet. Og selve kravatten, den sorte halssløjfe med karetmageremblemet, har familien lagt i æsken med de andre minder om den faldne søn og bror. Og der ligger den stadig og erindrer om lyse sommerdage umiddelbart før den store krig brød ud mindre end to uger efter, at Fritz Lund havde købt den.

Der gik dog godt et halvt år, inden han selv skulle af sted. Den 22. marts 1915 blev han indkaldt til krigstjeneste i Kgl. Preuss. Ers. Batl. Res. J.R. No 88 (Den kongelige prøjsiske erstatningsba-

Forsiden på Fritz Andersen Lunds soldatersangbog. Illustration: Skærbæk Museum.

taljon. Reserve-Infanteriregiment nr. 88), men selv om han må have haft en militær uddannelse bag sig, kom han ikke direkte til fronten, men blev i første omgang stationeret på Ost-Kaserne i Flensborg, sandsynligvis som karetmager ved den militære vognpark.

Æsken indeholder flere vidnesbyrd om hans ophold i Flensborg. Der er et adgangskort til den offentlige badeanstalt (Volksbad), pris 10 pf, en lille konvolut fra en fotograf (Peter Clausen, Norderstrasse 15), en militær togbillet fra Flensborg til Rejsby via Tinglev og Tønder, pris 90 pf. Skulle han mon op at besøge Johanne? Endvidere ligger der en konvolut fra forsikringselskabet Teutonias agent i Flensborg og en konvolut uden afsender, men med hans kaserneadresse på.

Kejser og kosakker

Der ligger også en soldatersangbog («Soldaten- und Vaterlandslieder») med bl. a. »den nye tyske folkehymne« til kejserens ære af Franz Ferdinand Warnke med bl. a. følgende uforglemmelige vers:

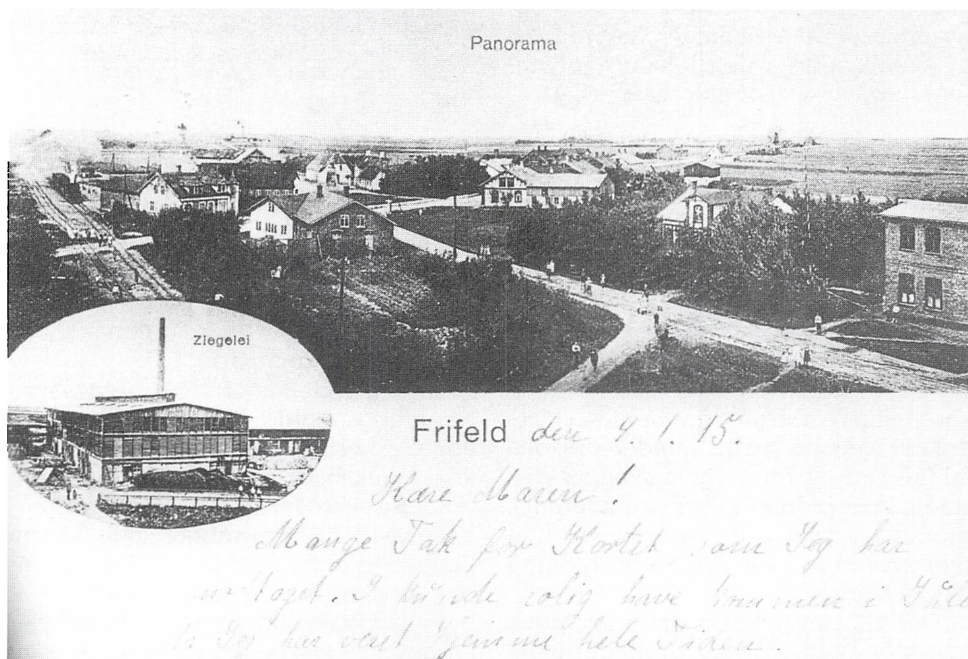
Heil dem Kaiser, Heil!
Heil ihm und Preis und Ehre!
Heil dem Herrscher - Heil!
Vom Felsen bis zum Meere.
Licht und Glanz auf seinem Pfad
Und Weissheit seinem Walten!
Treu ihm in Wort und Tat
Von Fürst und Volk gehalten!

(Hil Kejseren, hil! / Hil ham og pris
og ære! / Hil herskeren - hil! / Fra klip-
pen til havet. / Lys og glans på hans sti /
Og visdom i hans gerning! / Vær ham

tro i ord og dåd / Opretholdt af fyrste og folk!).

Sangbogen er i øvrigt prydet med et billede af Wilhelm II på omslaget, og på titelbladet står med fede typer: »Mit Gott, für Kaiser und Reich« (Med Gud for kejser og rige).

Et andet hæfte med »fromme og tyske vidnesbyrd fra krigen 1914-15« (til 10 pf) indeholder skrækelige beretninger om russiske rædselsgerninger og mordbrande i Østprøjsen og om »de vildeste af alle de russiske tropper, kosakkerne«. Men der er også gode ord om »Troens kraft og trøst«, en beretning om »En gudstjeneste under gevæild« og et krigsforherligende digt om »Helten Hindenburg«. Det er forbavsende nok skrevet af forfatteren Ludwig Thoma, der ellers var

Panoramapostkort over Frifeld, Vodder sogn, i 1915, hvor faderen, Andreas Lund, slog sig ned. Til venstre i det ovale billede ses byens økonomiske kraftcenter, teglværket, der blev grundlagt af pastor Jacobsen. Foto: Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland

Redaktion:
Inga Adriansen
Kim Furdal
Carsten Porskrog Rasmussen

71. årgang
1995

Indhold

<i>Adriansen, Inge: "Før barnet ind i Danmarks havn"</i>	5
<i>Adriansen, Inge: "Stenen står og slægter melde"</i>	156
<i>Adriansen, Inge: Kværs-døbefonten vender tilbage</i>	215
<i>Adriansen, Inge, Kim Furdal og Carsten Porskrog Rasmussen: Festen er slut</i>	247
<i>Adriansen, Inge: Folkenes selvbestemmelsesret - Slesvig 1920</i> Den dansk-tyske særudstilling om Folkeafstemningerne	261
<i>Adriansen, Inge: Augustenborg kommunevåben</i>	316
<i>Adriansen, Inge: Broager kommunevåben</i>	319
<i>Adriansen, Inge: Nordborg kommunevåben</i>	326
<i>Adriansen, Inge: Sundeved kommunevåben</i>	331
<i>Adriansen, Inge: Sydals kommunevåben</i>	332
<i>Adriansen, Inge: Sønderborg kommunevåben</i>	333
<i>Andersen, Ole: Smøl Vold som preussisk skanse 1864</i>	47
<i>Bauer, E.: En sten til fire brødre</i>	78
<i>Bisgaard, Agnete: En lang fredningssag</i>	195
<i>Christensen, Hanne: Lokale afstemnings- og genforeningsudstillinger</i>	266
<i>Christensen, Hilmer Juhl: En købmandsfamilie i Tønder</i>	225
<i>Clausen, Jacob: På jagt efter en folkesjæl</i>	17
<i>Dam-Jensen, Elsemarie: Det lyder som et eventyr</i>	151
<i>Furdal, Kim: De lokalhistoriske årbøger 1994</i>	186
<i>Furdal, Kim: Når livet er kort</i>	279
<i>Furdal, Kim, Inge Adriansen og Carsten Porskrog Rasmussen: Festen er slut</i>	247
<i>Furdal, Kim: Bredebro kommunevåben</i>	318
<i>Furdal, Kim: Højer kommunevåben</i>	323
<i>Furdal, Kim: Løgumkloster kommunevåben</i>	325
<i>Furdal, Kim: Skærbæk kommunevåben</i>	330
<i>Furdal, Kim: Tinglev kommunevåben</i>	334
<i>Furdal, Kim: Tønder kommunevåben</i>	335

<i>Henningsen, Lars N.</i> : "Guldbiler" og spioner i august 1914	3
<i>Henningsen, Lars N.</i> : Et "gravøl" i Strandelhjørn i 1830'erne	45
<i>Iversen, Anni</i> : Så kom afstemningsdagen	8
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Anerkendelse af faderskab	42
<i>Jakobsen, Jens Larsen</i> : Et kirkeflytningssagn - og dets historiske baggrund	38
<i>Jenvold, Birgit</i> : Genforeningstidens historiemaleri	163
<i>Jessen, Peter</i> : Genforeningen fejret med tattoo	259
<i>Kjeldsen, Lyng</i> : Flagstafetten 1995	256
<i>Kjer, Poul</i> : Sønderjysk Studenterforening (S.ST.)	50
<i>Korse, Poul</i> : Befrielse i barnehøjde	122
<i>Kraack, Edel</i> : En skæbne	58
<i>Kristensen, Henrik Skov</i> : Befrielsen af Danmark	109
<i>Larsen, Viggo</i> : En dansk soldats dagbog fra 1920	82
<i>Lefèvre, Jens Ole</i> : "Den største dag i mit liv"	143
<i>Madsen, Lennart</i> : Den middelalderlige dåb	220
<i>Madsen, Lennart</i> : Christiansfeld kommunevåben	320
<i>Madsen, Lennart</i> : Haderslev kommunevåben	322
<i>Madsen, Lennart</i> : Nørre-Rangstrup kommunevåben	327
<i>Madsen, Lennart</i> : Rødding kommunevåben	328
<i>Madsen, Lennart</i> : Vojens kommunevåben	336
<i>Matthiesen, Ole Hans</i> : Sikringsstilling Nord	67
<i>Molke, Helene</i> : Afstemning i Tønder 1920	12
<i>Mørup, Poul Erik</i> : Nydam-runer	35
<i>Mågård, Jørgen</i> : Folkefesten den 11. juli i Dybbøl Skanser	248
<i>Nielsen, K. Schmidt</i> : Visby forsamlingshus	88
<i>Nielsen, Kaj Gottlieb</i> : Nyt Genforenings- og Grænsemuseum	132
<i>Olesen, Dorthe Hove</i> : Nye museer i Genforeningsåret	268
<i>Prange, Knud</i> : Byvåbener og herredsvåbener	312
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Afstemnings- og genforeningsfester	170
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog, Inge Adriansen og Kim Furdal</i> : Festen er slut	247
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Bov kommunevåben	317
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Gråsten kommunevåben	321
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Lundtoft kommunevåben	324
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Rødekro kommunevåben	329
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Aabenraa kommunevåben	337
<i>Rasmussen, Flemming</i> : Genforeningsspillene 1995.	
Historiefortælling i dramatisk form - oplevet gennem et temperament	252
<i>Schaich, Adolf</i> : Løjtnant i Sikringsstilling Nord	233
<i>Svensson, Bjørn</i> : Om indbydelsen til det tyske mindretal:	303
<i>Sørensen, H.E.</i> : Svar på en anmeldelse	134
<i>Thygesen, Anker</i> : Fra Genforeningen til i dag. En udstilling på vandring	264
<i>Tofft, Jesper</i> : Åbning af Sikringsstilling Nord	72
<i>Tofft, Jesper</i> : Sønderjysk Sommer Symfoni	288
<i>Trommer, Aage</i> : Modstandsbevægelsen i Sønderjylland	99
<i>Vollertsen, Nils</i> : Fiskerliv på Holmen	183

Faste rubrikker

Det sker - på nordslesvigske museer	28, 60, 92, 136, 176, 240, 272, 304, 338
Set og sket i grænselandet - Grænselandskronik: (<i>Eskild Bram</i>)	21, 126, 197, 292

Bagsiden om forsiden

Agitation i afstemningstiden (<i>ia</i>)	32
Hvad mosen gemmer - om nye Nydam-gravninger (<i>Vincent Jessen</i>)	64

Forsvarsanlæg i 2000 år (<i>Hans Ole Matthiesen</i>)	96
Så kom freden (<i>kf</i>)	140
Dybbølfester 1920-1995 (<i>ia</i>)	180
Fiskerne på Holmen i Slesvig (<i>Nils Vollertsen</i>)	212
Sønderjyllands middelalderlige døbefonte (<i>Lennart S. Madsen</i>)	244
Jubilæer - et tidens spejl (<i>cpr</i>)	276
En hæderlig begravelse (<i>kf</i>)	308
Nyere kommuneheraldik (<i>Knud Prange</i>)	340

Bognyt

<i>Andersen, A., Troels Fink, Peter Kr. Iversen og Emilie Andersen:</i> De Hansborgske Domme 1545-1578 I-III (<i>cpr</i>)	274
<i>Andersen, Emilie, A. Andersen, Troels Fink og Peter Kr. Iversen:</i> De Hansborgske Domme 1545-1578 I-III (<i>cpr.</i>)	274
<i>Barrett, B.D.:</i> Vestkystens kunstnere 1850-1950 (<i>H.E. Sørensen</i>)	306
<i>Bork, Dagnar og Erling Schroeder:</i> Christina Friederica Stiftelsen i Haderslev. Træk af sygehusets historie 1839-1975 (<i>Johannes Brix</i>)	210
<i>Christiansen, Johannes:</i> Familien Rønneknamp fra Flensborg - en slægtsfortælling fra helstatens dage (<i>Kim Jacobus Paulsen</i>)	179
<i>Fink, Troels, Peter Kr. Iversen, Emilie Andersen og A. Andersen:</i> De Hansborgske Domme 1545-1578 I-III (<i>cpr</i>)	274
<i>Gormsen, Jakob:</i> Maleren Peter Nicolaisen - liv og værk (<i>Birgit Jenvold</i>)	274
<i>Hansen, Hans Schultz:</i> Det sønderjyske landbrugs historie 1830- 1993 (<i>Gunnar Solvang</i>)	94
<i>Hansen, Jens-Peter:</i> Kobbermøllen ved Krusaa Arbejderboligerne ved et dansk industrianlæg gennem 400 år (<i>Henrik Harnow</i>)	138
<i>Iversen, Peter Kr.:</i> Tre gottorpske jordebøger 1607-13 (<i>cpr</i>)	242
<i>Iversen, Peter Kr., Emilie Andersen, A. Andersen og Troels Fink:</i> De Hansborgske Domme 1545-1578 I-III (<i>cpr</i>)	274
Landinspektøren nr. 1, 1995. Temaartikler om "Det sønderjyske matrikelvæsen", udg. af Matrikelvæsenet (<i>kf</i>)	211
<i>Lorentzen, Mogens, Lau Nørgaard, Svend Oksen og Bent F. Pedersen:</i> Den første danske skole, Skærbæk Realskole 1919-1924 (<i>H.E. Sørensen</i>)	30
<i>Matthiesen, Hans Ole:</i> Guide til Sikringsstilling Nord (<i>Ole Andersen</i>)	94
<i>Meisler, John:</i> Haderslev Roklub's historie 1919-1994 (<i>kf</i>)	243
<i>Nielsen, Hans:</i> Streifzüge durch mein Leben. (<i>Nils Vollertsen</i>)	242
<i>Nørgaard, Lau, Mogens Lorentzen, Svend Oksen og Bent F. Pedersen:</i> Den første danske skole, Skærbæk Realskole 1919-1924 (<i>H.E. Sørensen</i>)	30
<i>Oksen, Jens:</i> EASV 1919-1994 (<i>H.E. Sørensen</i>)	30
<i>Oksen, Svend, Bent F. Pedersen, Mogens Lorentzen og Lau Nørgaard:</i> Den første danske skole, Skærbæk Realskole 1919-1924 (<i>H.E. Sørensen</i>)	30
<i>Pedersen, Bent F., Mogens Lorentzen, Lau Nørgaard, Svend Oksen:</i> Den første danske skole, Skærbæk Realskole 1919-1924 (<i>H.E. Sørensen</i>)	30
<i>Pedersen, John og Käthe Z.S. Pedersen:</i> Rødding Højskole 1844- 1994 (<i>Elsemarie Dam-Jensen</i>)	307
<i>Pedersen, Käthe Z.S. og John Pedersen:</i> Rødding Højskole 1844- 1994 (<i>Elsemarie Dam-Jensen</i>)	307
<i>Petersen, Gunnar Ryge:</i> Agtrup danske skole 1946-1981 (<i>Nils Vollertsen</i>)	275
<i>Petersen, Peter:</i> Nydam Offermose (<i>Erik Jørgensen</i>)	206
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog:</i> Skovrejsning i Sønderjylland, A/S Plantningsselskabet Sønderjylland (<i>Finn Helles</i>)	30
<i>Rasmussen, René:</i> Flensborg Avis 1869-1906. Historien om en dansk avis under prøjserstyret (<i>Ervin Nielsen</i>)	178
<i>Rasmussen, Vagn:</i> En glant barndom (<i>kf</i>)	31
<i>Rossen, Nis Peter:</i> Dagbogsoptegnelser fra Australien og New Zealand 1854-1866 (<i>ia</i>)	138
<i>Rønne, Bent Vedsted:</i> Småskibsfart fra Egersund og Fjordegnen. Skrifter fra	

Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 6, Aabenraa 1994 (<i>Mette Guldborg</i>)	207
<i>Schroeder, Erling og Dagmar Bork</i> 1993: Christina Friederica Stiftelsen i Haderslev.	
Træk af sygehusets historie 1839-1975 (<i>Johannes Brix</i>)	210
<i>Sørensen H.E.</i> : Slotte, herregårde og voldsteder i Sønderjylland, I og II (<i>cpr</i>)	63
<i>Vollertsen, Nils</i> : Det danske mindretal (<i>Jørn Buch</i>)	62
<i>Vollertsen, Nils</i> : Sydlesvig, en landsdel i nationalt opbrud 1945-1948 (<i>Jørn Buch</i>)	62
<i>Wolff-Thomsen, Ulrike</i> : Lexikon Schleswig-holsteinischer Künstlerinnen (<i>ia</i>)	139
<i>Ægidius, Jens Peter</i> : Christian Flor. Pædagogen, politiker, folkeoplyseren (<i>Hans Schultz Hansen</i>)	210

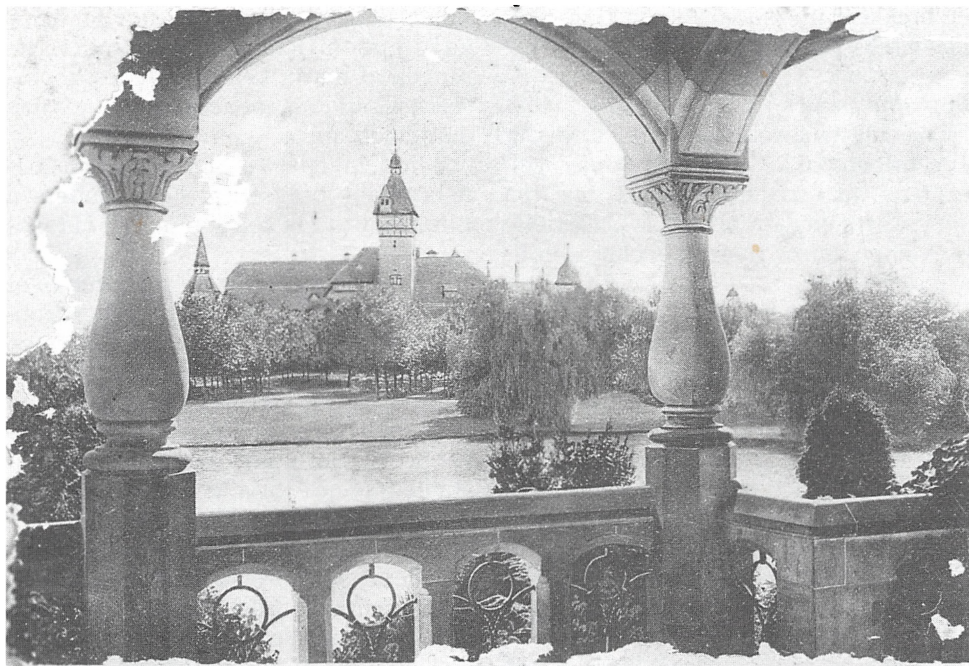
Redaktionens signaturer: *ia* = Inge Adriansen

lm = Lennart Madsen, *kf* = Kim Furdal,

cpr = Carsten Porskrog Rasmussen

Stedfortegnelse

Adelby 3	Hokkerup 20	Spandet 191
Agtrup 275	Holmen 183, 212	Spang 158
Agtrupskov 279	Hoptrup 74	Starup kirke 130
Allerup Krat 77	Hyrup 2: 234	Strandelhjørn 45
Andholm 70, 74	Højer 323, 340	Sundeved 48, 331
Arrild Præsteskov 71, 77	Høruphav 70	Sydals 332
Augustenborg 83, 145, 316	Jegerup Kirke 223	Sødam 42
Berlin 50	Kastrup 41	Sønder Bjert 279
Bodum 109	Kegnæs 159	Sønderborg 6, 9, 10, 12, 82, 149, 174, 259, 297, 314, 333
Bolderslev 100	Kolding 142	Tamdrup Høj 71
Bov 317	Kollund 23	Taps 143
Bredebro 318	Kruså 27, 146, 150, 262	Tarup 3
Broager 49, 78, 122, 285, 319, 340	Kværs kirke 215, 223, 299	Tinglev 101, 334
Broagerland 47	København 54, 117, 143, 308, 314	Toftlund 300
Christiansfeld 157, 320	Lerskov 71	Torsbjerg Plantage 71, 77
Dannevirke 96	Lundtoft 324	Trianglen 156
96, 126, 144, 150, 180, 1	Lysabild 160	Trøjborg 89
Dybbøl 11, 24, 47, 85,	Løgumkloster 237, 315, 325	Tyrstrup 340
97, 199, 205, 247, 270, 292, 295	Marstrup 173	Tyrstrup herred 314
Dynt 48	Møgeltønder 42, 292, 298	Tønder 12, 102, 121, 225, 257, 266, 286, 293, 296, 308, 313, 335
Egersund 161	Nordborg 84, 193, 326	Ubjerg 284
Fladsten Mose 195	Nyborg 22	Ulkebøl 157, 309
Flensborg 3, 32, 198, 312, 315	Nydam Mose 35, 64, 206	Ullerup 287
Flovt 59	Nørre-Rangstrup 314, 327	Varnæs 189
Frederikshøj 132, 143, 269	Olgærdiget 96	Vedbøl 69
Frøs herred 314	Pothøj 71	Vester Sottrup 162
Frøslev 284	Randers 157	Videå 294
Frøslevlejren 130	Regensen 55	Visby 88
Gammel Kirke 40	Ribe 315	Vøjens 336, 340
Gammelskov 76	Rugbjerg 71, 235	Øster Løgum 238
Gasse Høje 71, 77	Rødding 25, 328	Aabenraa 18, 104, 114, 149, 203, 260, 266, 308, 337
Gram 38, 161, 340	Rødekro 99, 329	Århusbugten 113
Gram herred 315	Rømø 299	Årøsdal 75
Gramby 170	Schackenborg 293	
Gråsten 16, 49, 102, 321	Skamlingsbanken 103	
Haderslev 115, 127, 147, 210, 237, 264, 308, 322	Skrydstrup 111	
Haderslev Dam 300	Skærbæk 67, 330	
Haderslev Kirke 222	Smøl Vold 47	
	Sommersted 282	

Der er alt andet end krigsstemning på dette postkort, som var tiltænkt Johanne Jørgensen men som aldrig blev sendt. Det var meget ofte postkort som dette, der blev sendt af soldaterne ved fronten til de ængstelige pårørende. Foto: Skærbæk Museum.

kendt som en ironisk og respektløs komedieskriver med et godt øje til tysk småborgerlighed og nationalisme. Som redaktør af det litterært-satiriske vittighedsblad »Simplicissimus« havde han ofte karikeret det tyske militær og bragt absolut uvenlige tegninger af opblæste officerer, hvis naragtighed bladets tegnere havde et særdeles skarpt blik for.

Johanne fra Rejsby

I æsken lå endvidere to soldater-gruppebilleder, sandsynligvis fra Flensborg, og et billede af to unge piger. Desværre står der ingen navne, men mon ikke den ene er pigen fra Rejsby. Et postkort er adresseret til »Fräulein Johanne Jørgensen« (dog uden stedsangivelse). Det er aldrig blevet afsendt, og der er ikke skre-

vet noget på det, som om han er blevet afbrudt, mens han var i gang med det. Det må være tiltænkt kæresten. Han nåede bare aldrig at få det sendt. Motivet på kortet synes at være sydtysk eller østrig-ungarsk (en middelalderborg set over en flod gennem en søjlearkade).

Et postkort sendt 9/4-1915 fra Vester Vedsted, hvor hun åbenbart har haft plads, er adresseret til ham på Ost-Kaserne i Flensborg. Motivet på billedet er fra den jyske hede. Det er skrevet på dansk med en fast og letlæselig, men nu temmelig udvisket skrift, og beretter om almindelige hverdagsforhold. Brevskriveren glæder sig over, at han ikke skulle med en transport til fronten »denne gang« (»Så du har rigtignok haft lykken med dig«). Tonen er kærlig og fortrolig,

og brevet er underskrevet »med de venligste hilsener til dig fra din Johanne«.

Breve fra familien

En nærmest ulæselig lap fortæller, at der er sendt en pakke til ham fra Højer, vel sagtens fra bedsteførelørene. Skriften synes sat af en gammel hånd. Også dette brev er på dansk, men skrevet med gotiske bogstaver.

Og et brev fra broderen Andreas (feltbageren), der var ved fronten, søger at berolige Fritz, som endnu er på kaserne i Flensborg, men som åbenbart venter at skulle af sted når som helst. Dette brev er dog på tysk, vel sagtens fordi tyske soldater skulle betjene sig af dette sprog i breve fra fronten af hensyn til censuren.

»Det er ikke alle kugler, der rammer,« skriver han, og »livet ved fronten passer mig ret godt (gefällt mir zimlich gut), og det er ikke så slemt, når man har vænnet sig til det.« Nu er der jo også forskel på at være i et bageri, selv under feltforhold, og så at ligge i forreste linje. Hvis Fritz kommer til hans frontafsnit (hvor er ikke oplyst), må han endelig give besked, så vil Andreas komme at besøge ham, skriver han. Brevet er stemplet 13. juli 1915.

Til fronten

Omtrent ved denne tid må Fritz Lund have været ved at gøre klar til afgang. Han blev sendt til Ungarn. Det ses af de fire postkort, der ligger i æsken. De er alle - bortset fra Johannes navn på det ene - ubeskrevne. Han har ikke nået at anvende dem. Et er med motiv fra Budapest og med et påklistret ungarsk frimærke, et andet viser et stort uidentificeret ryttermonument og det sidste en episode fra »kampene ved Przemysl - et angreb på fæstningen«.

Przemysl var en enorm østrig-ungarsk fæstning nær Lwow i det nuværende

Polen. Både i 1914 og 1915 stod der heftige kampe om denne fæstning, som i slutningen af marts 1915 erobredes af russerne. Godt to måneder senere tog østrikerne den tilbage igen.

Mindetavlen i Vodder kirke over sognets faldne oplyser, at Fritz Andersen Lund blev dræbt den 30. juli 1915 i Frankrig.

Tilsyneladende er regimentet over hals og hoved kommanderet til vestfronten. Hvor han kom hen, vides ikke, men netop i juli 1915 var et stort fransk modangreb i gang ved Artois, så det er en mulighed. Det var dog meget begrænset, hvad han kom til opleve af livet i skyttegravene, for allerede samme dag, han kom til fronten, faldt han.

Alt, hvad familien og Johanne havde tilbage af søn, bror og kæreste, kunne ligge i den lille æske, som blev sendt til hans hjem med Feldwebelens lidenskabsløse notat en af de første dage i august. Og som forældrene modtog få dage senere.

Mon ikke Johanne fik den ring, der kom tilbage, og som nu er fjernet fra æsken, som et sidste og fattigt minde om den kæreste, der ikke var mere?

Næste nummer udkommer
i begyndelsen af
marts.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Farvel til et kvartal med både stjerne-stunder, snestorm og gråvej. Vestsles-vig var det sande midtpunkt. Det er el-lers i hjemstavnsangen beskrevet som barskt og fattigt for den fremmede, men da prinsessen in spe, Alexandra, holdt sit indtog, blev hun »mildt tilsmilet«. Og mere til.

Sagt mere realistisk drejede det unge pars møde med befolkningen i Tønder og Møgeltønder sig om modtagelsen i klingende mønt af en såkaldt folkegave at anvende til forskønnelse af det hvide eventyrslot Schackenborg.

Grevens fejde

Desværre udløste indsamlingen en bit-ter reaktion fra slottets tidligere ejer, lens-greve Hans Schack. Han gjorde indsi-gelse mod forlægningsen af hovedind-gangen mod øst, som angiveligt var uden historisk belæg. Endvidere faldt nogle private og uvedkommende bemærknin-ger, som kunne tyde på et dårligt for-hold til kongehuset, tilsyneladende i for-bindelse med godssalget. Hvor pinligt, man fandt det, med denne malurt i glæ-dens bæger, fremgår bl. a. af, at Jydske-Vestkysten ikke omtalte sagen med et eneste ord.

Den store Bastian

Amtsborgmester Kresten Philipsen gør sig mere og mere synlig og lader sig ikke sådan tie ihjel. Som formand for Amts-rådsforeningen er han ikke blind for at skrue nye Philipsrør i gamle modtagere, såmænd også i hans eget parti, Venstre. Amtsborgmesterens indbydelse af tyske

gæster til 75-års mindedagen på Dybbøl fremkaldte protester, og det samme gjorde amtets »ulydige« drift af Bjerskov Asfaltværk. Det firkantede i sagen var, at der blev protesteret endnu kraftigere, da fabrikken endelig blev solgt! Man studsede endnu engang, da amtsborg-mesteren droppede alle lokalpatriotiske hensyn og anbefalede Flensborg som hjemsted for det dansk-tyske mindretals-institut. Endelig fik Odense Universitets-hospital sidst på året en kraftig opsang, da det kom frem, at sygehuset »gene-relt« ikke så sig i stand til at modtage sønderjyske patienter på grund af per-sonale- og pladsproblemer. Fyns Amt har kontrakt med Sønderjyllands Amt om at behandle patienter dérfra. »Jeg synes, de ansvarlige trænger gevaldigt til at tænke sig om og opføre sig ordent-

*Efter miljøminister Svend Aukenes beslutning er jagten gået ind på vildsvinene i Øster Lindet.
Foto: Nils Rosenvold.*

To af de sæler, som efter fiskeeksportør Bent Nielsens mening "støvsuger" havbunden i Vadehavet for fladfisk. Foto: Hans Chr. Gabelgaard.

ligt. Men hvis det skal være signalet..., så vil jeg foreslå, at vi henvender os til Århus Amt for at få vore syge behandlet dér,« udtalte Kresten Philipsen til Jllp. den 15. december.

Den vilde jagt

Efter megen hændervriden og hændervask afsagde miljøminister Svend Auken dødsdom over den lille bestand af fritlevende vildsvin i Lindet Statsskovdistrikt. Landbrugets bekymring for ad denne vej at få sine svinebesætninger smittet med pest til skade for eksporten sejrede. Aukens »dom« må logisk få konsekvenser også andre steder i landet, hvor der lever fritlevende vildsvin. Alt i alt en sag med kvaster og kontraster. Danmark er, som Finland, de tusind søers land, hvor mange sidder på flæsket. Ganske vist

støtter vi på den anden side Verdensnaturfonden i dens kamp for at redde truede dyrearter. Det gør man faktisk ikke ved at bortskyde sådanne. Da vildsvinejagten i Lindet Skov under verdenspressens bevågenhed, i hvert fald i Danmark, gik ind før jul, faldt en tanke på Selma Lagerlöfs novelle »Gudsfreden«. En bonde går på bjørnejagt selve juleaftensdag, fordi bjørnen hærger blandt husdyrene. Men han bliver selv offer for et dræbende slag af dyret. Det finder hans kone er retfærdigt. Hun siger: »Om julen har Gud sat fred mellem dyr og mennesker, og vi brød Guds fred.«

Sådan skulle det naturligvis nødig gå. Onde tunger ville iøvrigt påstå, at de forstmænd, der instruerede indbudte jægere i vildsvinejagten, viste dem, hvordan man også kunne skyde forbi!

Meget andet lod sig notere i oktober kvartal, og det følger nedenstående i store træk:

Ringriderkvaler

6. oktober: Aabenraa har forlængst fået sin ringriderskulptur. Sønderborg, landstedens mest traditionsrige ringriderby, i al alsisk beskedenhed stadig »Nordeuropas største«, savner stadig en sådan. Det er ikke Ringriderkomiteens skyld. I næsten ti år har Sønderborg ventet på, at kunstneren, professor Richard Winther, skulle færdiggøre en bestilt ringriderstatue, som også Statens Kunstfond ville bidrage til med en bagatel af 675.000 kr. og Ringriderfestens jubilæumsfond med 225.000 kr. Pengene var altså på bordet. Men nu har giverne mistet tålmodigheden og afbestilt statuen i håb om, at en anden billedhugger vil spore hesten noget mere. (JV).

8. oktober: På Sydslesvigsk Forenings generalforsamling i Husum beklagede formanden, Heinrich Schultz, den vedvarende diskussion om, hvem der er mere dansk end andre. »Vi er et åbent mindretal, og derfor behøver vi heller ikke krybe udenom, når vi siger, at vi er medlem af det danske mindretal. Det er ca. 50.000 mennesker«.

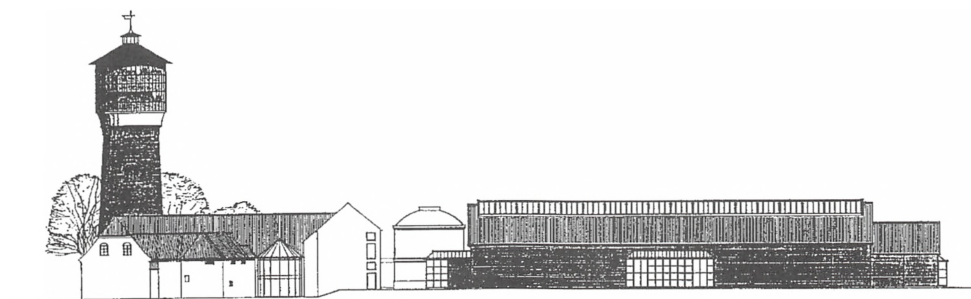
10. oktober: Historiecentret Dybbøl Banke, der har kørt med underskud i tre år, har fået tilsagn om et statstilskud på 175.000 kr. over to år, hvortil kommer 225.000 kr. fra Sønderjyllands Amt, mens Sønderborg Byråd i første omgang kun vil yde 175.000 kr. i tre år. (JV).

15. oktober: Det er ikke kun Istedløven, man forsøger at flytte rundt med. Også mindemuren i Marselisborg Slotspark til erindring om godt 4.000 faldne, danske sønderjyder fra 1. verdenskrig, er blevet foreslået flyttet til Sønderjylland. Men Grænseforeningen er imod. Der er nok af monumenter i grænselandet i forvejen, mener formanden for Grænseforeningen i Gråsten, Ove Nissen. (Pol.).

For en fremmed

18. oktober: Blandt uendelig meget andet, der er blevet knyttet til Schackenberg Slot i forbindelse med det kongelige bryllup, er lanceringen af en særlig Schackenberg-vin. Et billede af slottet pryder etiketten, og indholdet er en portugisisk rødvin årgang 1982. En del af indtægterne fra vinsalget skal gå til turistinformation om Schackenberg Slot og Møgeltoender. (RB).

21. oktober: Grænsehandelen er skæv

Tønder Museum og Sønderjyllands Kunstmuseum skifter på ny profil. Til højre på tegningen ses den ny udstillingsbygning og den planlagte Rotunde til Svend Wiig Hansens skulptur.

- men nu i dansk favør. Ifølge en undersøgelse, som er foretaget af Det danske Handelskammer, køber tyskerne ind hos os for milliarder og har i 1995 brugt dobbelt så mange penge i Danmark, som danskerne bruger i Tyskland. De tyske indkøb i Danmark er næsten 10-doblede siden 1988. (JV).

24. oktober: »Luftkrigen« over Sønderjylland er ikke afsluttet. Indvielsesfesten for TV Syds flytning fra Haderslev til Kolding forløb ikke uden malurt i bægerne. Amtsborgmester Kresten Philipsen lod meddele, at han har undladt at forny sit medlemsskab i TV-selskabets støtteforening, ligesom han demonstrativt udeblev fra festen i Kolding. Også en del fagligt utilfredse journalister og teknikere glimrede ved deres fravær.

27. oktober: Tinglev Kommune har købt Uge Folkehøjskole og de tilhørende lærerboliger for under tre mill. kr. Men gælden overstiger mere end fem mill. kr. (JV).

29. oktober: På Grænseforeningens generalforsamling slog formanden, chefredaktør Bent A. Koch, til lyd for, at bevillingerne fra Danmark til det danske mindretal i Sydslesvig sættes i vejret. Den nuværende støtte på 305 mill. kr. burde efter Kochs opfattelse sammenholdes med, at bevillingen til f. eks. Det glg. Teater er på 272 mill. kr.

31. oktober: Chefredaktør ved bladet Nordschleswiger og leder af det tyske mindretals sekretariat i København, Siegfried Matlok, der er lidt af »et offentligt mandfolk« i såvel tyske som danske kredse, har fået tildelt den dansk-tyske pris for 1995. Bag hædersprisen står Dansk-tysk Selskab og Dansk-tysk Industri- og Handelsselskab.

Tysk fest under Dannebrog

2. november: Sønderjydsk Skoleforening, stiftet i 1892 under nationalitetskampen, har valgt gårdejer Lisbeth Skau, Ham-

melev, til ny formand efter Hans Schmidt, Sandet ved Arrild, der ønskede at trække sig tilbage efter ni år som formand og 35 år i bestyrelsen. Lisbeth Skau er den første kvindelige formand i Skoleforeningens 103-årige historie. Foreningen har 7.400 medlemmer. Den ydede sidste år tilskud på ialt 975.000 kr. til at støtte unge sønderjyders, herunder danske sydslesvigeres, højskole- og efterskoleophold. Der indkom det største antal ansøgninger siden 1918-20.

Grænseforeningen fejrede sit 75-års jubilæum med en reception på Christiansborg. Heri deltog bl. a. Folketingets formand, Erling Olsen, og statsminister Nyrup Rasmussen. Nogle dage senere mindedes det tyske mindretal sin 50-års stiftelsesdag ved en festlig sammenkomst i Tinglev med ca. 1.000 deltagere. For første gang ved en sådan lejlighed var Dannebrog hejst ved siden af det tyske og det slesvig-holstenske flag. Et andet utraditionelt indslag bestod i, at de to slesvig-holstenske toppolitikere, landdagspræsident Ute Erdsieck-Rave og ministerpræsident Heide Simonis, sang duet. Blandt de danske gæster var trafikminister Jan Trøjborg.

8. november: Havbiologen Svend Tougaard anslår, at sælbestanden i den danske del af Vadehavet er steget til 2.500. (FL.A.).

Det begavede Tønder

9. november: Tønder har åbenbart fondstække. A. P. Møller-fonden sikrede den indvendige indretning af det gamle vandtårn til museum for bysbarnet H. J. Wegners møbler. Og så stillede Brdr. Hartmanns Fond i Tønder med penge til nyt indgangsparti og forhal. Endelig gav Velux Fonden 3,35 mill. kr., der skal bruges til en cirkelrund bygning, et skulpturhus. For nu er det Tønders andet bysbarn Svend Wiig Hansens tur. Nybygningen skal rumme Wiig Hansens ko-

Sagen omkring Nolde-reproduktionerne fandt en afgørelse ved retten den 4. december. På billedet Emil Noldes »Frisisk farm ved en kanal« malet i 1935.

lossal-skulptur »Katedralen«, der forestiller et kæmpemæssigt siddende menneske. Rotunden skal være åben i toppen, så at »både sol, sne og regn kan vælte ned over skulpturen«. Også publikumsmæssigt går det fint i Tønder. Wegnermuseet i vandtårnet skaffede efter 2 måneders forløb museet 10.000 flere besøgende end året i forvejen. (JV).

Kejserlig rundrejse

16. november: Et andet monument i Tønder har ligeledes været i søgelyset. Det er den tyske kejser Wilhelm I's næsten 100 år gamle obelisk med det kejserlige portræt i medaljon og navnene på 89

soldater fra by og omegn, der faldt i den fransk-tyske krig 1870-71. Efter 1945 blev der af nationale grunde flyttet en del rundt med den gamle Hohenzoller, der nu har fundet sin formentlig sidste standplads på kirkegården. I betragtning af, at det drejer sig om et mindesmærke for døde borgere, må det vist siges, at det efter megen, til dels følelsesbetonet, debat er lykkedes byrådet at træffe en salomonisk afgørelse. (No.).

Fra det kejserligt omskiftelige til den kongelige virak på de vestlige egne. Hyldesten til prins Joachim og den endnu borgerlige Alexandra Manley begyndte på torvet i Tønder og senere foran

Schackenborg i Møgeltønder, hvor 4-5.000 mennesker hyldede det unge par. Anledningen var overdragelsen af en folkegave, som på dette tidspunkt androg 10 mill. kr., men som blev ved med at vokse, hvad gode investeringer plejer at gøre. Højdepunktet var Alexandras tale på dansk, kort og godt en flittig sprogstuderende med tilpasningsevne.

Tilbage til sødsuppen?

24. november: Patienterne på de sønderjyske sygehuse måtte med vemod sige farvel til middagsdesserten, da amtsrådet skar den væk med sparekniven. Men i politik kan alting ske. Formanden for amtsrådets sundhedsudvalg, Regnar Liboriussen (V), udelukker ikke, at desserten kan vende tilbage til sygehusene, og/eller at der kan ske forandringer med hovedretten. Maden er en vigtig faktor på sygehusene, og det indgår i overvejelserne, om ikke en endnu bedre kost kunne føre til hurtigere udskrivninger, sagde udvalgsformanden, idet han løftede låget lidt på de store gryder. (No.).

30. november: Det satiriske sønderjyske årshæfte »Æ Rummelpot«, der engang var løjet død, lod årets Æresrummelotte gå til dronning Ingrid, gennem 50 år en fornem ambassadør for Sønderjylland. Dronningen sagde, at hun var meget smigret over at blive hædret på denne måde. Hun fandt bladet morsomt og havde selv flere af dets bedste tegninger hængende. (JV).

1. december: I Ha'sle boe de fi'n, siger man, men de fine har længe følt savnet af et kulturhus, som alle talte om, men ingen gjorde noget ved. Endelig lysnede det, da byrådet besluttede sammen med private investorer at opføre et kulturhus i forbindelse med det gamle »Harmoni« og det nye »Haderslev Centrum«. (No.).

3. december: Venstres formand, Uffe Ellemann Jensen, og amtsrådsforenin-

gens formand, Kresten Philipsen (V), er rygende uenige om finanslovsforslaget. Philipsen savner vilje til samarbejde hos Venstres folketingsgruppe. Til partiets unge rabiate ideologer tog han sig lov til at sige: »Kære venner, I er ikke rigtig kloge«. Piberne inden for partiet har fået en anden lyd, kære venner! (Pol).

Dyre Nolde-kopier

4. december: Nolde-malerier er dyre, men det er ulovligt salg af Nolde-reproduktioner skam også. Det fik en tekstilforhandler i Tønder at føle, da han måtte betale en godtgørelse på 125.000 kr. til Nolde-museet i Seebüll for gennem ti år at have solgt indrammede reproduktioner af Emil Noldes kunst fra kalendere og blade. Det bedste år - i 1993 - blev der omsat for mellem 300.000 kr. og 500.000 kr. til bl. a. USA og Tyskland. (Jllp).

9. december: Den danske regering har givet tilsagn om økonomisk støtte på 2,5 mill. kr. til et forskningsinstitut for mindretalsspørgsmål. Amtsborgmester Kresten Philipsen støtter en placering i Flensborg. Det turde han også! (JV).

10. december: Sønderborg markerede med en sand folkefest, at byen efter et ulideligt frem og tilbage får lov til at beholde sin sergentskole. Små tusinde af byens borgere deltog i en march fra sergentskolen til Torvet, hvor flere end 3.000 jublede over, at syv års kamp for at fortsætte som garnisonsby var lykkedes. (JV).

Mølle og Møller

17. december: Dybbøl Møllens bestyrelse må rundt med klingpungen for at styrke sin betrængte økonomi. Desværre indgik ansøgningen til amtet først efter, at budgettet var lagt. Det betyder, at det årlige driftstilskud fra amtet til Dybbøl Mølle bliver på 15.000 kr. næste år. Der var bedt om 30.000 kr. (JV).

19. december: Endnu engang er et sønderjysk projekt blevet betænkt af A. P.

Kommandørgården på Rømø står foran en større restaurering finansieret af A.P. Møller-fonden, som har skænket 3,5 mill. kroner til formålet. På billedet ses kommandørgården efter en tidligere restaurering. Foto: Nationalmuseet/Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

Møller-fonden. Den skænker nemlig 3,5 mill. kr. til restaurering af museet Kommandørgården på Rømø. Den gamle skole fra 1784 i umiddelbar nærhed af gården skal også istandsættes. Det er Danmarks mindste skolebygning, der gennem et helt århundrede var i brug til undervisning af 40 børn. Mellem disse børn var muligvis afdøde skibsreder A. P. Møllers slægtninge.

21. december: Julemanden i skikkelse af A. P. Møller-fonden besøgte også Vadehavsøen Sild med sin pengesæk. Julegaven var på 111.000 DM til opførelse af et klokketårn ved siden af øens danske kirke i Vesterland. Den danske menighed derovre har eksisteret siden 1948, men bliver først nu i stand til at kalde til gudstjeneste med en kirkeklokke. (Fl.A.).

Bov bibliotek ønsker ikke at fremlægge det højre-ekstremistiske tidsskrift »Revision« på læsesalen. Udgiverne påstår, at det er en krænkelse af ytringsfriheden.

23. december: Til august 1996 åbner en efterskole i Frøslevlejren. Skolen får plads til 84 elever fra 8. til 10. klassetrin. (Jllp.).

Forkortelser:

- Fl.A.** Flensborg Avis
- No.** Nordschleswiger
- Jllp.** Jyllandsposten
- JV** Jydske Vestkysten
- RB** Ritzaus Bureau
- Pol.** Politiken

Aabenraa Statsskole

Jubilæumsskrift Aabenraa Statsskole 1920 - Aabenraa Gymnasium og HF 1995. Aabenraa 1995. 148 s. Pris: Indbd. 125 kr.

Aabenraa Gymnasium og HF's jubilæumsskrift, der er udgivet af Aabenraa Statsskoles Samfund, indledes af en afhandling om skolens forgænger, Königliche Realschule zu Apenrade (1904-20), kyndigt og klart beskrevet af lektor Aage Laursen på grundlag af skolens arkiv og andre samtidige kilder. For tiden 1920-95, dvs. den periode, som fejres, har man derimod valgt at basere skildringen på elever og læreres erindringer. Der er da også tale om mange indholdsrige og velforfaltede erindringer af bl. a. Troels Fink, Agnete Bisgaard, Erik Jessen, Paul J. Unna, Lavst Riemann Hansen, Peter Japsen, Ole Søgård Larsen og adskilligt flere, og Frands Gregeresen afslutter bogen med et afsnit om Statsskolesamfundets historie. Bogen er således spændende læsning for de mange, der i tidens løb har gået på skolen.

Det havde dog været at foretrække, om der ved siden af disse erindringer også var blevet bragt en historisk behandling af det danske gymnasium på grundlag af de samtidige kilder i skolens arkiv med oplysninger om antallet af lærere og elever, gymnasie- og hf-elevers sociale baggrund, elevrådsarbejdet, forholdet mellem rektor og lærerne, vægtingen af fagene etc.

Hans Schultz Hansen

Kronprinsesse Ingrid's Feriehem

Henrik Becker-Christensen: »Kronprinsesse Ingrid's Feriehem for sønderjyske børn 1939-1970«. Institut for Grænseregionsforskning 1995. Pris: 125 kr.

Det er ikke nogen tilfældighed, at Henrik Becker-Christensens bog om Kronprinsesse Ingrid's Feriehem for sønderjyske børn har fået blåt bind og rødt omslag. Feriehemmet, der skulle give sønderjyske børn mulighed for et ferieophold og fremme »samfølelsen«

mellem Sønderjylland og den øvrige del af Danmark, var et resultat af det usædvanlige samarbejde mellem Kronprinsesse Ingrid og socialdemokraten - tidligere revolutionær socialist - I. P. Nielsen. Bogen er derfor i lige så høj grad blevet et portræt af de to markante skikkelser og deres nære samarbejde indtil I. P. Nielsens død i 1952. Næsten poetisk starter bogen således med overkriften »Bageren og prinsessen« og første afsnit med titlen »Det lyder som et eventyr«.

Bogens tidsmæssige ramme er grundlæggelsen af den selvejende institution i 1939 og ændringen af fundatsen i 1971, hvorefter feriehemmenes administration overgik til Sønderjyllands amtsråd under det nye navn »I. P. Nielsen-Hjemmene«. Hovedvægten i bogen er dog - genren tro - lagt på grundlæggelsen og de svære opstartsår under og efter 2. verdenskrig. Tilgangsvinklen er overvejende organisationshistorisk. Det har dog ikke afskåret forfatteren fra at skrive et godt afsnit om livet på feriehemmene, hvor man dog godt kan savne elevernes egne oplevelser af opholdet på feriehemmene, som supplement til forstanderindernes og lærernes til tider regelorienterede indberetninger. Her sætter kildematerialet beklageligvis sine begrænsninger.

Desværre har forfatteren i en række tilfælde været henvist til at benytte gamle klicheer med det resultat, at flere af billederne er uskarpe og rasteren i flere tilfælde har slået igennem. Det er synd for en velskrevet og i øvrigt smuk bog.

kf

Missionær og verdensrejsende

Kirsten og Knud Madsen: »Hans sled bibler som sko. Bogen om Jens Dixen og hans landsmænd i det fjerne.« Illustreret. Forlaget Savanne. 191 s. Pris 148 kr.

I Kenmare i North Dakota og på Jels Voldsted står en mindesten for »Jens Dixen - Guds riges pioner blandt landsmænd«. Plejehjemmet i Jels hedder Dixensminde. Og når min,

nu afdøde mor berettede om sin ungdom i Vamdrup i 1920'erne, dukkede navnet Jens Dixen op med jævne mellemrum. Ham havde hun mødt i missionshuset og ved de store møder på Jels Voldsted.

I dag er han nok stort set glemt. Men Jens Dixens levnedsløb var ret fantastisk. Han blev født i Rojbøl syd for Jels i 1858, og i 1880 udvandrede han til Amerika bl. a. for at undgå tysk krigstjeneste, men også fordi mulighederne for at skabe sig en anstændig tilværelse for en fattig karl var ret små i Sønderjylland. Han skaffede sig ved hårdt arbejde to farme og blev en ret velhavende men også meget nøjsom mand, som ved siden af slidet med at dyrke jorden og som grøftegraver - dræningsentreprenør - virkede som missionær blandt de udvandrede danskere i Iowa og North Dakota ud over store dele af Nordamerika. Han tog på møderejser bl. a. til Californien, og efterhånden udbredte han sit virke til Sydafrika, Australien og New Zealand, hvor han prædikede på dansk for de danske udvandrere. Han besøgte Santalmissionen i Indien og var i det hellige land, ligesom han hele otte gange var på besøg i Sønderjylland og Danmark. Efter Genforeningen - og efter mere end 40 år i udlandet - vendte han i 1921 hjem og slog sig ned i Jels, hvorfra han i sine sidste ti år udfoldede en meget aktiv mødevirksomhed over hele landet.

Desværre får man kun glimtvis et indtryk af ham som prædikant, da han altid talte uden manuskript, og der ikke findes noget fyldigt referat fra et eneste af hans møder. Men de glimt, der gives ud fra andres erindringer, efterlader indtryk af ham som en formidabel forkynder.

Jens Dixen har været en rastløs, meget virksom mand, der både fulgte et kald til at prædike og samtidig tilfredstillede en nysgerrighed efter at se og opleve på samme måde som den engelske missionær og opdagelsesrejsende Livingstone - uden sammenligning i øvrigt. Livingstone og de andre store hedningemissionærer var Dixens idoler, som han ofte fremhævede i sine taler og artikler.

Ved sin død testamenterede den barnløse Jens Dixen og hans hustru deres hjem i Jels til et alderdomshjem.

Sproget i bogen er noget præget af missi-

onshusenes jargon og har ganske mange vendinger af typen »han var blevet et klart og brændende lys«, der »gik ud på den åndelige høstager«. Men ellers må det siges, at den giver et nøgternt og troværdigt billede af Jens Dixens liv og gerning ud fra hans dagbog og mange andre kilder.

H. E. Sørensen

Fra Hardeshøj til Ballebro

Kim Jacobus Paulsen: »Fra Hardeshøj til Ballebro - en færgeforbindelse og dens historie« 1995.

Havde man ikke læst bogen "Fra Hardeshøj til Ballebro" ville man næppe tro, at der kunne stå så meget skumsprøjt og dramatik omkring den lille færgerute i de 50 år, der er gået siden, Peter Diederichsen og to andre købte en færge den 7. august 1945. Færgefarten var i de første år efter købet imidlertid forbundet med både dramatik og tragiske katastrofer, som da færgen gik ned den 13. juni 1945 og to druknede. Selv har jeg haft megen fornøjelse af afsnittet »Kampen om koncessionen«, der bærer sin tittel med rette. Kampen stod mellem ejeren af færgen og ejeren af koncessionen til færgeruten, Peter Petersen. I dag er der noget befriende ved en konflikt, hvor de personlige følelser får frit løb og ikke skjules i retssalene og advokatmapperne. Et af de dramatiske højdepunkter under konflikten var, da Peter Petersen med hænderne skubbede Diederichsen fra kajen og ned i båden under tilråbene kæltring! kæltring!. Senere kom der dog mere ro om færgefarten, omend driften af færgeruten i lange perioder mere er sket af kærlighed til færgeruten og hensyn til arbejdskraftmanglen på Danfoss end af økonomisk vinding.

Museumspædagog ved Cathrinesminde Teglværksmuseum, Kim J. Paulsen, har tydeligvis arbejdet meget målbevidst med sproget i bogen, hvor der er skelet til den skønlitterære genre. Bogens sprogtoner er naturligvis en smagssag, men personligt tror jeg ikke, at denne genre holder til større publikationer. Resultatet er dog blevet en særdeles læseværdig og læsevenlig bog. Kun synd, at bogen mangler sidetal.

kf

Fortsættes på side 30

Det sker – på nordslesvigske museer

Dragter og smykker gennem tusinde år udstilling fra Letland

Den udstilling, som man kan se på Haderslev museum frem til den 17. marts, giver et indtryk af noget så usædvanligt som et folks næsten ubrudte dragttradition gennem 1000 år.

Der vises både arkæologiske fund, hele originale dragter og rekonstruktioner. Mere end 300 genstande fortæller om, hvordan den lettiske bondebefolkning gik klædt - når det skulle være fint - fra jernalderen over vikingetid og middelalder og helt op i 1800-tallet.

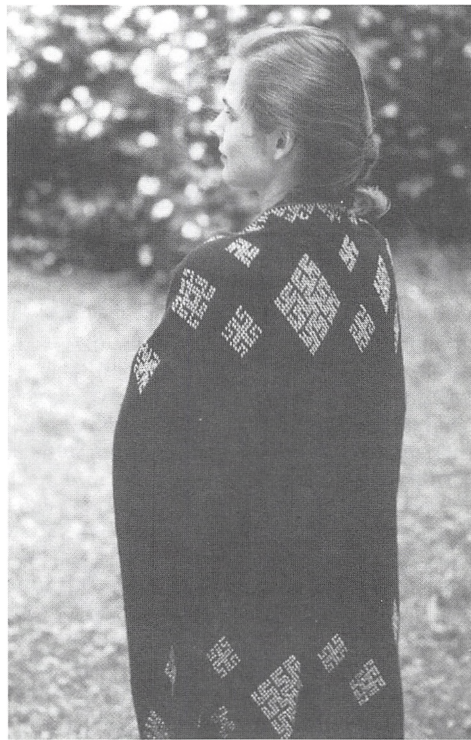
Blandt de mange fornemte udførte ting kan nævnes »krigerarmbånd« til jernalderens mænd. På spindesiden er der bl. a. et indigoblåt sjal med vævede border og kunstfærdige mønstre af små indvævede bronzeringe, diademer med glasperler, tinrosetter og bronzespiraler og brudesmykker i sølv af imponerende størrelse med rosetter og indlagte glasten.

At dette store materiale er bevaret og har kunnet rekonstrueres, skyldes bl. a., at Letland først sent blev effektivt kristnet, og at kirken kun langsomt fik gennemført kristendommens beskedne begravelsesformer. Helt op i 1500-tallet holdt man mange steder fast ved hedenske gravskikke: De døde blev nedlagt i deres festdragt med alle de smykker, der hørte til den.

Smykkerne indeholder kobber og har derfor virket konserverende på dragterne, ligesom kobbersalte i trykimpræg-

neringsvæsker er med til at bevare træet.

Årsagerne til, at den fornemme samling overhovedet eksisterer, er dog ikke blot religiøse og kemiske, men også nationale.

Rekonstruktion af latgallisk kvindesjal fra 12. årh. med brikvævede kanter og bronzesmykninger.

Museet på Sønderborg Slot

- Indtil 1. sept.: »Om Dannebrog jeg ved...«. En udstilling om danskerne og deres flag.
3. feb. - 17. marts: Møll, sølvarbejder.
18. feb. - 10. marts: SAMIS

Cathrinesminde Teglværksmuseum

Indtil 1. april 1996: Teglværksmuseet er lukket.

Tønder Museum

29. feb. kl. 19.30: Foredrag. Hans Schultz Hansen fortæller om Vestslesvigsk landbrug 1830-1914.

Aabenraa Museum

Indtil 4. feb.: Udstilling af gaver indkommet i 1995.

17. feb. - 10. marts: Aabenraa Fotoklub.

Haderslev Museum

Indtil 17. marts: Udstilling af tekstil og smykker fra Letland.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 24. marts: Årtiers mode v. Lissie Østergaard.

Indtil 24. marts: Billeder af Viggo Gregersen og Lis Nørgård.

Letlands lange periode under fremmed herredømme fik nationalfølelsen til at blomstre, og letterne kom meget tidligt i gang med en storstilet indsamling af den nationale kulturarv, bl. a. de traditionelle dragter og smykker.

På udstillingen kan man se nogle af de fornemste ting fra samlingerne på

Letlands historiske Museum i Riga, som har produceret den i samarbejde med Det lettiske arkæologiske Institut. Mange af genstandene er fundet frem og sat i stand til netop denne udstilling og har ikke tidligere været vist offentligt - ikke engang i deres hjemland.

Anker Thygesen

Bondedagbøger

Med egen hånd. Optegnelser fra Fladsten og Ørsted 1592-1809. Bjørn Poulsen og Inger Biehl Hansen. Landbohistorisk Selskab 1994. 179 s., ill. Pris: 110 kr.

Kildematerialet til sønderjysk landbohistorie er fyldigt, og meget er allerede grundigt behandlet og publiceret, men ikke alt. Med denne udgivelse af to »bondedagbøger«, hvoraf den ældste tidligere har været delvis offentliggjort, er det blevet lettere at kigge ind i endnu et par eksempler på forgangne slægtleds dagligdag og univers. Dagbøger i moderne forstand er der ikke tale om, og udgiverne foretrækker da også betegnelsen *bondeoptegnelsesbøger*. Fladstenbogen fra Stollig på Løjt, der blev anlagt i 1592 og slutter i 1788, fem generationer senere, udmærker sig ved at være den ældste i sin art inden for kongerigets nuværende grænser. Hvad var det, som var så vigtigt at huske? Det var ikke mindst økonomiske mellemværender. Fladstenbogen blev bl. a. påbegyndt for at holde rede på værdierne i forbindelse med et formynderskab. Pengeøkonomien slog i almindelighed tidligt an i Slesvig som følge af den långivning, der blev knyttet til studehandlen. Også oplysninger om fødsler og dødsfald samt de sociale kontakter, som familien etablerede ved ægteskab eller gennem de ved dåben tilknyttede faddere, blev noteret. Her kunne kirkebogens dokumentation ellers nok i mange tilfælde have været tilstrækkelig. De skrive- og læsekyndige bønder i landsdelen magtede imidlertid også at føre deres egen slægtsbog, ligesom husråd og alment skelsættende begivenheder blev fastholdt. Guds forsyn blev på denne tid opfattet som stående over alt. Det udtrykker en af Fladstenbønderne i 1651 efter et farligt fald fra hesten klart med ordene: »Gud werre Loffuit for Modgangh och Medgangh. Amen«. Citatet kan også tjene som en smagsprøve på 1500- og 1600-tallets stavemåde.

Anden del omfatter Anders Sandemands

optegnelsesbog 1740-1809. Den er overvejende nedskrevet i Ørsted i Oksenvad sogn i det tidligere Haderslev amt og repræsenterer en anden dagbogsgenre: *krøniken* eller årbogen den kronologisk førte oversigt. Denne dagbog er lettere at gå til både på grund af det mere nutidige sprog og den fortællende stil. Sandemand Anders Pedersen var som Fladstenbønderne kongelig fæster, og de driftsmæssige oplysninger om det uberegnelige vejrlig, så- og høsttid, udbytte og priser er det gennemgående tema. Han beskriver nøje den frygtede kvægsyge, det hårde tryk fra ekstraskatterne, ildsvåde og store begivenheder i tiden, samtidig med at de nære familieforhold følges. Der er dog meget andet stof at hente til landbohistorien i perioden. Stof, som man delvis vil kunne sammenholde med oplysningerne fra de to nogenlunde samtidige alsiske bondedagbøger fra henholdsvis Elstrup og Elsmark, som Landbohistorisk Selskab tidligere har udgivet.

Som forventet opfylder værket fuldt ud de formelle krav til en kildeudgivelse. Transkriptionen følger nøje originalmanuskripterne, der befinder sig på Landsarkivet for Sønderjylland. I den yngste er der gennemført enkelte moderne tillem্পninger. Til hver del er foruden en fyldig indledning og ordforklaring også udarbejdet et sted- og personregister, der kan komme lokalhistorikere og slægtsforskere til gode. Selv om en kildeudgivelse måske nok er af størst interesse for fagfolk eller særligt interesserede, vil andre også have fornøjelse af at opleve de glimt af nærvær, det giver at læse med over skulderen på disse bønder, der skrev på deres modersmål. De ældste regnskaber i Fladstenbogen er ført på handelssproget plattysk. På latin tilføjede den kongelige fæstebonde Matz Pauelsen i 1592 efter sin første indførsel i bogen og sin underskrift: »Manu propria« - de stolte ord »Med egen hånd«.

Hanne Christensen

Grænsen i 75 år

Henrik Becker-Christensen (red.): *Grænsen i 75 år 1920-1995. Institut for grænseregionsforskning og Skatthehistorisk Selskab 1995. 304 sider, ill. Pris: 195 kr.*

Sidste år fejrede vi 75-året for Nordslesvigs genforening med Danmark og dermed også et tilsvarende jubilæum for den nuværende dansk-tyske grænse. Det markeres blandt andet med »Grænsen i 75 år« - et jubilæumskrift med 15 bidrag skrevet af 14 forfattere.

Emnemæssigt spænder bogen vidt. Den indledes med en artikel om den såkaldte Clausen-linje og om manden bag den. Denne linje fik afgørende betydning for fastlæggelsen af den nye grænse. Bogen fortsætter med en artikel om spillet om grænsen de sidste år op til Genforeningen. Ellers finder man artikler med emner fra de to nationale mindretals historie, om toldkontrol og grænsebevogtning før og efter besættelsen, om grænsen under besættelsen, grænseafmærkning og vedligeholdelse af grænsen, på land som til vands, grænsen i dag, erhvervsorganisationerne og Genforeningen, den nye grænses betydning for byerne, grænsehandel, den sønderjyske hilsen »mojn« og til sidst et bidrag om den arkivalske grænse.

Flere af artiklerne er sammendrag af større selvstændige publikationer. Det betyder, at bogen ikke i sig selv indeholder meget afgørende nyt. I stedet er den en populær fremstilling, der gerne skulle henvende sig til et bredt publikum. De fleste afsnit er vel-skrevne, og man kunne derfor håbe, at mange vitterligt fik glæde af denne bog. Alligevel er der et lille men.

Når man skriver for »den alment interesserede læser«, hvorfor skal det så være den af slagsen, der ved noget om emnet i forvejen? Det er ikke alle bogens afsnit, der er skrevet på en måde, så man forstår alt, hvis ens forhåndsviden er lille. For mange begreber og begivenheder forventes bekendte. Det er så lidt, der skal til for at ændre dette, og resultatet bliver en tekst, der også kunne gøre den læser interesseret, der gik til bogen uden den store forhåndsviden.

Der er ikke plads til at præsentere de enkelte afsnit yderligere, men jeg vil alligevel

nævne to bidrag, der skiller sig ud fra de øvrige. Det ene er Lorenz Rerups glimrende essay om grænsen og grænsers »natur«. Det er en sprudlende veloplagt tekst. Det andet er Karen Margrethe Pedersens artikel om den slesvigske hilsen »mojn«. Her står meget spændende og overraskende nyt om den hilsen, de fleste af os bruger daglig. Her troede man, at der var tale om en hilsen, vi havde brugt i Slesvig i umindelige tider. Så viser det sig, at den er fra først i dette århundrede og oprindeligt en modehilsen blandt unge mennesker. At »mojn« også har haft nationale undertoner, forbavser en ung mand som mig.

»Grænsen i 75 år« er bestemt et nærmere bekendtskab værd.

Kim Jacobus Paulsen

Vadehavet

H. E. Sørensen: *Vadehavet - marsk og mennesker. Forlaget Melbyhus, ny udg. 1995. 108 s., ill. Pris: 180 kr.*

H. E. Sørensens populære bog om Vadehavet kom første gang i 1976. Nu foreligger den revideret og udvidet (fra 84 til 108 s.) i forbedret udstyr. Bogens opbygning er stort set uændret, men der er indføjet nye afsnit om indvand og afstrømninger, fredninger, det fremskudte dige, Margrethe-kog, et tysk naturreservat og stormfloden 1981. Afsnittet »En effektiv kystsikring« er udgået. En oversigt over de nordfrisiske øer fra Langli til Nordstrand er en oplagt forbedring.

Bogens sidste del med vadehavsleksikon, museer og samlinger samt litteratur er udvidet med 50 %. En del af billedmaterialet er fornyet, andet er bedre gengivet end før. Der mangler dog stadig et moderne kort over Vadehavet. Forlagets velkendte to-spaltede lay-out med stor variation i tekst- og billedopsætning fungerer godt.

Denne forbedrede udgave af H. E. Sørensens bog, som tidsmæssigt er ført helt ajour, er en glimrende første introduktion til det spændende Vadehavsområde.

Niels H. Kragh-Nielsen

Nødpenge

Krigs- og krisetider afspejler sig i et lands møntvæsen. Oftest sker det i form af stigende priser og udstedelse af mønter med ringere metalværdi. I det sidste tilfælde kan det ske, at folk hamstrer de mere lødige mønter, og der opstår herved en betydelig mangel på skillemønt. Dette skete under Napoleonskrigene, hvor der var en katastrofal mangel på mønter. En hel bølge af private seddeludstedelser bredte sig over det danske monarki, især i Jylland. I Slesvig og Holsten var manglen på skillemønt mere kortvarig end i Jylland, men også her skete der udstedelse af papirpenge, såkaldte billetter eller nødpenge, i næsten alle købstæder samt i de augustenburgske godsdistrikter. Et cirkulære af 1. december 1812 gav tilladelse til udstedelse af stemplede og nummererede sedler på 5 og 10 schilling, underskrevet af fem medlemmerne af byernes magistrat. De enkelte byer bestemte selv omfanget af udstedelsen. Disse papirpenge blev dog hurtigt overflødige, og ved en forordning af 13. oktober 1813 genindførtes sølvmønt i hertugdømmerne.

Noget anderledes kom det til at gå med nødpengene under Første Verdenskrig. I de første krigsår blev guld- og sølvmønter inddraget, og efterhånden blev manglen på skillemønt katastrofal. Dette er baggrunden for et fortroligt brev den 17. april 1917 fra regeringspræsidenten i Slesvig-Holsten til de kommunale forvaltninger om stiltiende at acceptere udstedelse af »Ersatzwertzeichen (Notgeld) in mässigen Grenzen und angemessenen Formen«. Denne »tilladelse« blev grebet med begærlighed, ikke blot for at klare behovet for skillemønt, men i høj grad også for at skaffe ekstra midler til de slukne kommunekasser. Alene i Slesvig-Holsten og Hamburg udkom 342 forskellige nødpenge-sedler, og det er 25 % af alle tyske nødpenge.

Kommunerne bestræbte sig på at lave smukke sedler, der appellerede til samlere, for der var høj fortjeneste på at producere pengebeviser, der endte som samleobjekter i albums. I nogle købstæder blev der lavet topografiske eller historiske serier, i andre kommuner var der nødpenge med gamle fortæl-

linger og sagn eller humoristiske tegninger. Der *skulle* være dækning i kommunekassen for det beløb, der blev udstedt sedler for, men mange steder synes man at have set stort på dette krav, og det var naturligvis med til at fremme inflationen.

I afstemningsområdet, Nord- og Mellem-slesvig, var kampen mellem dansk og tysk et gennemgående motiv på mange sedler. Mange nordslesvigske pengesedler havde en dansk og en tysk side eller en dansk og en neutral side. Fra Mellem-slesvig kendes ingen nødpenge med en prodansk side, her var motiverne protyske eller neutrale. På de nordslesvigske sedler blev danskheden og tyskheden gengivet med forenklede symboler som flag eller citater fra hymner, og der blev udtrykt fremtidsdrømme i form af væltede grænsepæle. Undertiden kunne der være det samme motiv på de to sider, men med helt forskellig fortolkning. Nødpengesedlen fra Avnbøl har på den tyske side en dobbeltet kombineret med »Up ewig undeelt«, og på den modsatte side er der drevet en kile tværs gennem dobbeltetgen.

Det er især lokale tegnere, som har lavet forlæg til kommunernes nødpengesedler. I mange tilfælde var det samme tegner, som tegnede såvel den danske som den tyske side. Blandt tegnerne kan nævnes museumslederen i Sønderborg, Jens Raben, der udførte nødpengesedler for Broager og Sønderborg. I Mellem-slesvig kunne der være en klar antidansk tendens på en række sedler. Værst - set fra dansk side - er nok sedlerne fra Quern. På 50 pf. sedlen viser en far sin søn »det med vold os frarøvede land« (=Nordslesvig), og på 25 pf. sedlen er motivet den tyske Michel, der holder slesvig-holstenske fane højt hævet, mens han tramper på Dannebrog.

Den gode fortjeneste på at lave nødpenge-sedler fristede undertiden private til at forsøge sig med falsknerier.

De små, lidt uanselige nødsedler afspejler den nationale selvforståelse hos begge parter i afstemningskampen, og de fortæller tillige om et særligt kapitel i møntvæsenets og grænse-landets historie.

ia